

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

28E JAARGANG

WOENSDAG 24 NOVEMBER 1943

No. 1431

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. F. ten Doesschate; P. Lieftinck (tijdel. afwezig);
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redacteur-Secretaris).

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar. Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.).
Telefoon 38340.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museum-
park, Rotterdam (C.).

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's
f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD: Blz.

Het probleem der binnenlandsche staatsschulden na den oorlog door Mr. J. W. A. Duparc	350
Ontwikkelingstendensen in den bevolkingsopbouw van eenige landen door J. Willems	352
Structuurveranderingen in de walvischvaart door A. G. U. Hildebrandt	354
Aanteekeningen.	
Statistiek der gemeentefinanciën 1942 door H. D. van der Hoeven	356
Groei van het effectenbezit van financieele instellingen in Nederland sedert 1913	358
Ontwikkeling en druk der constante kosten	359
Publicatie no. 33a van het Nederlandsch Economisch Instituut	359
Overheidsmaatregelen op economisch gebied	359
Statistieken.	
Stand van 's Rijks kas — Bankstaten	361

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Van de *geldmarkt* weinig nieuws. De geldgevers wachten in spanning op de toewijzing per 1 December, maar hooggespannen zijn de verwachtingen zeker niet. Wanneer zich geen onvoorziene geldbehoeften van de Schatkist voordoen, zal voorloopig de uitgifte van papier uitermate gering blijven. De markttarieven weerspiegelen dan ook deze situatie duidelijk. Nog steeds blijft de tendens tot afbrokkeling aanhouden. Jaarspapier wordt nu op ongeveer 1% getaxeerd. In enkele maanden tijds zijn de discounttarieven zeer belangrijk teruggelopen. In Augustus, toen de marktsituatie in beginsel reeds gelijk was aan de huidige (een omvangrijk onbelegbaar bedrag hing toen ook reeds boven de markt), werd tienmaandsch papier — jaarspapier was er toen niet, want sinds begin Juli had de Agent in verband met de nieuwe leening immers geen promessen meer afgegeven — nog verhandeld op tegen de 2%. Toen heerschte bij velen nog de hoop, dat na de hervatting van de afgifte van papier, wanneer de storting op de leening 1943 „uitgewerkt” was, „normale” verhoudingen op de geldmarkt zouden weerkeren, waarbij de radicale ommekeer werd miskend, die de inlevering der groote coupures bankpapier op de geldmarkt had gebracht, een ommekeer, die men niet als tijdelijk verschijnsel mocht zien. Daarna is dan ook met het groeien van het inzicht in de werkelijke verhoudingen een geleidelijke daling van de markttarieven te constateeren geweest, waarvan men niet kan zeggen, of zij reeds het dieptepunt heeft bereikt.

De *obligatiemarkt* is in de afgelopen week niet verder gestegen. Weliswaar is de nieuwe leening af en toe boven den koers van uitgifte gestegen, maar tenslotte trad een reactie in, die weliswaar geen belangrijke daling bracht, maar het peil toch een fractie beneden den emissiekoers deed terugloopen. De laatste beursdagen van de vorige week lag de leening ietwat zwaar in de markt, en die houding weerspiegelde zich op de geheele obligatiemarkt. De omzetten waren ook kleiner. Intusschen was de situatie weer niet zoo, dat een verdere daling voor de hand ligt. Mogelijk is de stagnatie in de vraag tijdelijk. De stijging om en nabij den 15den van de maand was wellicht mede toe te schrijven aan herbeleggingsvraag. 1 December vervalt er weer een flink bedrag staatsleeningen en vele beleggers plegen nu eenmaal met herbelegging te wachten, totdat de lossingsbedragen binnen zijn, zoodat tegen dien tijd weer vraag kan loskomen. Mogelijk is ook kortelings de vraag wat terughoudend geweest, in verband met het feit, dat onverwachts een gerucht de ronde deed omtrent een nieuwe op handen zijnde emissie. Bij de huidige koersverhoudingen, nu de laatste leening nog niet eens geklasseerd is, lijkt dit intusschen uitermate onwaarschijnlijk, maar tijdelijk kan een dergelijk „on-dit” natuurlijk invloed hebben op het koersverloop.

Op de *aandeelenmarkt* waren weer eenige emissies te registreeren: N.V. Bolte & Gorter (voorheen niet ter beurze genoteerd) en Houthandel Alberts vergrootten het kapitaal. Voorts werden aandeelen Hoogenbosch (schoenenhandel) in de beursnotering opgenomen. Overigens blijven de omzetten in aandeelen uitermate gering. Alleen in speciale gevallen (zooals bijv. bij aandeelen en pref. aandeelen Bijenkorf) komt er aanbod van eenige beteekenis os.

HET PROBLEEM DER BINNENLANDSCHE STAATSSCHULDEN NA DEN OORLOG.

Gelijk bekend, stijgt, evenals in alle andere oorlogvoerende en in vele neutrale landen, ook in Nederland de binnenlandsche staatsschuld in snel tempo. Aan dit verschijnsel en aan de daaraan, voor het economisch stelsel der betrokken landen naar het oordeel van velen, verbonden bezwaren zijn reeds verschillende beschouwingen gewijd.

O.i. mist men in de meeste dezer beschouwingen een voldoende duidelijk begrip van het karakter der binnenlandsche staatsschuld¹⁾.

Wat is binnenlandsche staatsschuld? Niet anders dan dat de Staat debiteur is van in binnenlandsch betaalmiddel uitgedrukte schulden aan binnen den Staat gevestigde natuurlijke en rechtspersonen.

De Staat moet dus aan deze personen rente en aflossing betalen. De middelen hiertoe verkrijgt hij uit de belastingopbrengsten, terwijl ook geldcreatie als financieringsmiddel mogelijk is. Het aangaan van nieuwe leeningen voor den dienst der bestaande vormt geen financieringsmethode in eigenlijken zin, immers, zoodra de opbrengst der nieuwe leeningen is uitgeput, is men even ver als tevoren, alleen is de totale schuld erdoor vergroot.

De belastingen worden opgebracht door binnenlandsche belastingplichtigen, zoodat de financiering der staatsschuld uit belastingheffing niet anders beteekent dan dat van de eene groep personen in het binnenland een deel van het inkomen wordt overgeheveld naar een andere groep, m.a.w. de financiering der staatsschuld heeft een binnenlandsche koopkrachtverschuiving tengevolge. Gedeeltelijk vallen deze beide groepen samen, daar de belastingplichtigen ten deele houders van staatsschuld zijn, doch dit is niet integreerend, in de eerste plaats niet, omdat van hetgeen de houders der staatsschuld aan rente ontvangen, slechts een gedeelte als belasting wordt gerestitueerd, en in de tweede plaats niet, omdat, zooals wij zullen zien, de groep dergenen, door wie in hoofdzaak de belastingen worden opgebracht, een andere is dan de groep van de houders der staatsschuld. Wel zullen er uiterqard personen of instellingen zijn, die aan belasting ongeveer evenveel betalen als zij aan rente over hun bezit aan staatsschuld ontvangen, doch dit zijn grensgevallen en als zoodanig gering in aantal.

Belastingbetalers voor en inkomenstrekkers uit de staatsschuld.

Wie zijn nu deze beide groepen, uit welke personen (natuurlijke en rechtspersonen) bestaan zij?

De staatsschuld is uit den aard der zaak voor een deel in handen van natuurlijke personen, die, hetzij als belegging, hetzij om zich te vrijwaren voor een aanslag in de gedwongen leeningen, welke bij de leeningsuitgiften van de laatste jaren als „stok achter de deur” worden gebezigd, zich in het bezit van schuldbrieven hebben gesteld. Het is echter, gezien hetgeen in den laatsten tijd geschiedt, waarschijnlijk te achten, dat de particuliere houders hun aandeel in de semi-gedwongen leeningen successievelijk van de hand hebben gedaan, zoodat natuurlijke personen wel voor een naar verhouding klein gedeelte houders van geconsolideerde staatsschuld zullen zijn. Van de vlottende schuld zijn particulieren vrijwel nimmer houders. Voor het waarschijnlijk belangrijkste deel is dus de staatsschuld in handen van de institutioneele beleggers²⁾, d.z. de Rijksfondsen, de verzekeringmaatschappijen, de particuliere pensioenfondsen, de spaarbanken, zoomede van naamlooze vennootschappen, die tot in-

schrijving op staatsschuld verplicht zijn en ook veelal voor hun teveel aan liquide middelen empooli zoeken in den vorm van staatsobligaties en schatkistpapier. De rente nu, die aan de institutioneele beleggers wordt betaald, komt uiteindelijk ten goede aan de tot uitkeering gerechtigden, d.z. de gepensioneerden, verzekerden, spaarders en rechthebbenden op uitkeering krachtens sociale verzekering. Voor deze personen, alsook voor de particuliere houders van staatsschuld, beteekent de rente-ontvangst arbeidsloos inkomen, dat voor het bedrag ervan als koopkracht tegenover de beschikbare goederen fungeert en in den regel ook terstond als zoodanig zal worden uitgeoefend.

Wij zien dus, dat voor een belangrijk deel de groep der houders van staatsschuld, onmiddellijk of middellijk, bestaat uit personen, voor wie het rente-inkomen direct beschikbare consumptieve koopkracht vertegenwoordigt, welke niet uit in het heden verrichten productieven arbeid is verkregen.

Wie vormen nu de groep, door wie in den vorm van belastingen de voor den dienst der staatsschuld benodigde bedragen worden opgebracht? Dit zijn de natuurlijke personen, die hun inkomen uit arbeid verwerven, en wel, als gevolg van het vigeerende belastingstelsel, in hoofdzaak de personen met hooge inkomens, zoomede de naamlooze vennootschappen en andere lichamen, welke momenteel eveneens belastingplichtig zijn. Bovendien nog de onmiddellijke en middellijke houders van staatsschuld, doch deze brengen (zie boven) slechts een klein deel van hun rente-inkomen aan belasting op.

De voor den dienst der staatsschuld benodigde bedragen worden dus als regel opgebracht door de productieve werkers, hetzij natuurlijke, hetzij rechtspersonen.

De in den aanvang vermelde stelling, dat de financiering der staatsschuld uit belastingheffing niet anders beteekent, dan dat van een groep personen het inkomen gedeeltelijk naar een andere groep wordt overgeheveld, kan dus nader worden bepaald door de these, dat deze financiering tengevolge heeft, dat een deel van het uit productieven arbeid verkregen inkomen (en hoe hooger de staatsschuld; hoe groter dit deel) ten goede komt aan niet, resp. niet meer, aan het productieproces deelnemende personen³⁾.

Hebben wij in het bovenstaande gedefinieerd, welke de beteekenis der staatsschuld en van haar financiering is, thans gaan wij over tot de vraag, of aan de aanwezigheid eener hooge staatsschuld bezwaren zijn verbonden.

Zijn er bezwaren tegen een hooge staatsschuld.

Bij het aanvoeren van bezwaren tegen de aanwezigheid eener hooge staatsschuld, wordt dikwijls de fout gemaakt, dat men oorzaak en gevolg verwart. Men heeft bezwaren tegen de hoogte der schuld, doch bedoelt daarmede de oorzaken, welke ertoe hebben geleid, t.w. staatsuitgaven voor niet-productieve doeleinden. Immers, leent de Staat, zooals o.a. in oorlogstijd het geval is, van zijn ingezetenen groote bedragen voor niet-productieve doeleinden, dan beteekent dit, dat de Staat aan zijn burgers gelden, die voor investering in kapitaalgoederen hadden kunnen dienen, onttrekt, om ze te bezigen voor zoodanige doeleinden, dat daardoor de aanwezige kapitaalgoederen geheel of gedeeltelijk teloor gaan, hetgeen een verarming van het volk als geheel beteekent. Wat hierbij nadeelig is, is dus niet de hooge staatsschuld op zichzelf, doch zijn de oorzaken, die tot deze hooge staatsschuld geleid hebben. Want ware deze voor productieve doeleinden, d.i. voor investering in kapitaalgoederen, aangegaan, dan was het volksbezit aan kapitaalgoederen vergroot en zou tegenover den dienst der staatsschuld het rendement dezer kapitaal-

¹⁾ Een beschouwing over de buitenlandsche staatsschuld zal in dit artikel niet worden opgenomen. Hieromtrent ontbreken nl. momenteel vrijwel alle gegevens, terwijl ook het karakter ervan een geheel ander is.

²⁾ Voor kwantitatieve gegevens omtrent deze categorie beleggers zie men de tabel: „Groei van het effectenbezit van financiële instellingen in Nederland sedert 1913”, op pag. 358 van dit nummer.

³⁾ Bij de geldcreatie als middel tot financiering der staatsschuld vindt geen inkomens-, d. i. koopkrachtverschuiving, plaats, doch wordt direct nieuw geld toegevoerd aan de onmiddellijke en middellijke houders der staatsschuld. In dit geval neemt het totale geldvolume toe.

goederen staan. Een hooge staatsschuld is derhalve geen bewijs van verarming der volksgemeenschap, doch hoogstens een symptoom daarvan. Ontstaat tijdens een oorlog een hooge staatsschuld, dan kan overigens wel als zeker worden aangenomen, dat zij voor niet-productieve doeleinden is aangegaan, dus verarming beteekent.

Doch nogmaals, de staatsschuld beteekent niet de verarming, doch is slechts het symptomatisch gevolg ervan.

Is de hooge staatsschuld eenmaal aanwezig, dan is het aanvoeren van bezwaren tegen de oorzaken, die ertoe hebben geleid, „mosterd na den maaltijd”, immers, aan die oorzaken valt toch niets meer te veranderen. De bezwaren, welke men tegen de aanwezigheid der schuld wil inbrengen, kunnen alleen worden gebaseerd op het feit, dat de wijze, waarop zij wordt gefinancierd, nadeelen voor de functioneering van de economische organisatie van het volk met zich brengt. Hiermede zijn wij weer tot onze laatste stelling teruggekeerd. Bezwaren tegen een hooge staatsschuld moeten dus zijn gegrond op de nadeelen, welke eventueel geacht kunnen worden te zijn verbonden aan de overheveling van een groot deel van het uit productieven arbeid verkregen inkomen naar personen, welke mogelijk vroeger aan het productieproces hebben deelgenomen, doch er thans geen deel meer aan hebben, en ingeval van financiering d.m.v. geldcreatie, aan de toeneming van het totale geldvolume. Dat dit laatste nadeelig is voor de werking van de economische organisatie, spreekt wel vanzelf, waarbij nog komt, dat dit additionele geld uiteindelijk grootendeels in handen geraakt van particuliere personen, die, zonder zelf te produceeren, het voor consumptieve doeleinden zullen aanwenden.

Zijn er nu nadeelen verbonden aan de overheveling van uit productieven arbeid verkregen inkomen naar niet aan het productieproces deelnemende personen? O.i. zeer zeker, ook al vermeerderd het totale geldvolume er niet door. Het genot van een arbeidsloos inkomen heeft nl. tengevolge, dat degenen, die dit inkomen genieten, er zich niet of weinig om zullen bekommeren aan het productieproces deel te nemen. Er komt nog bij, dat bij deze personen het arbeidsloos inkomen in den regel uitsluitend voor consumptie zal worden aangewend, terwijl, ware het niet aan de productieve werkers onttrokken, het door dezen waarschijnlijk ten deele voor investeeing in kapitaalgoederen zou zijn gebezigd⁴⁾.

Onze conclusie is derhalve, dat een hooge staatsschuld een productieverminderende tendens heeft.

Als gevolg van de intering van kapitaalgoederen gedurende den oorlog is dus een staatsschuld tot een hoog bedrag ontstaan, waarvan de financiering de productiviteit der volksgemeenschap nadeelig beïnvloedt.

Maatregelen tegen de in een hooge staatsschuld resulterende oorlogsgevolgen.

Het is duidelijk, dat zulks het tegendeel is van hetgeen na afloop van den oorlog noodzakelijk is, t.w. een zoo groot mogelijke productiviteit ter terugwinning der verloren gegane kapitaalgoederen en ter opvoering van het gedaalde welvaartspeil. Er zullen dus middelen moeten worden gevonden om den genoemden ongewenschten invloed teniet te doen, immers, gelijk gezegd, het is noodig, dat na den oorlog de productiekraacht zoo snel en zoo hoog mogelijk wordt opgevoerd. Naast een zaak van techniek is dit ook eene van economie. Deze dient de middelen aan de hand te doen om de economische hinderpalen, welke een belemmering vormen voor de verhooging der productiviteit, uit den weg te ruimen. De economische wetenschap moet dus aangeven op welke wijze de productieremming, verbonden aan de financiering der nu

⁴⁾ De mogelijkheid eener gehele of gedeeltelijke afwenteling der belasting door middel van een kostprijsverhoging, blijve, als niet in rechtstreeks verband tot het onderwerp van dit artikel staande, ten deze buiten beschouwing. Deze afwentelingsmogelijkheid bestaat ook niet voor alle aan het productieproces deelnemenden.

eenmaal aanwezige hooge staatsschuld, kan worden tenietgedaan. Slechts indien als gevolg van den vooruitgang der techniek de productiemogelijkheden zoodanig zijn gestegen, dat deze productieremming daartegenover van geen beteekenis is, is het probleem geen probleem meer. Immers, dan kan de volkshuishouding de bezwaren, gelegen in de financiering der staatsschuld, gemakkelijk dragen. Hoewel moet worden toegegeven, dat een zoodanige stijging der productiecapaciteit zeker niet tot de onmogelijkheden behoort — zooals ook na den vorigen oorlog is gebleken, pleegt de techniek tijdens een oorlog in snel tempo vooruit te gaan —, staan hieromtrent momenteel te weinig gegevens ter beschikking om er bepaalde gevolgtrekkingen uit te kunnen maken. Zoolang niet vaststaat, dat als gevolg van een zoodanigen vooruitgang der techniek de productiemogelijkheden in die mate zijn gestegen, dat de staatsschuldfinanciering geen belemmering voor de productiviteit meer vormt, zal het noodzakelijk zijn de volle aandacht te wijden aan de wijze, waarop de uit de financiering der staatsschuld voortvloeiende productieremming zooveel mogelijk kan worden opgeheven.

Twee methoden kunnen hierbij worden gevolgd.

De eerste methode bestaat hierin, dat men de niet aan het arbeidsproces deelnemende personen daarin inschakelt. In de eerste plaats heeft zulks een stijging der totale productiviteit tengevolge, doch daarnevens komen door de inschakeling de hierbedoelde personen in het genot van uit arbeid verkregen inkomen, waarvan belasting kan worden geheven, met als gevolg een daling van den totalen belastingdruk en een vermindering van de lasten, welke het overhevelingsproces legt op degenen, die steeds aan 't productieproces hebben deelgenomen, hetgeen weder een stijging van het voortbrengingsvermogen beteekent.

De tweede methode bestaat in een vermindering van den rente- en aflossingsdienst der staatsschuld, welke in de eerste plaats een verlichting van den last van het overhevelingsproces met zich brengt en dus een stijging van de productiviteit der aan het productieproces deelnemenden, doch tevens een vermindering van het inkomen van de onmiddellijke en middellijke houders der staatsschuld, hetgeen voor deze personen een stimulans zal vormen om zich in het arbeidsproces in te schakelen, wat wederom een stijging der productiviteit beteekent.

Beide methoden stemmen in practisch effect dus grootendeels overeen. Bij de eerste methode valt alleen de nadruk op de verhooging der productiviteit door de inschakeling der niet aan het productieproces deelnemenden, bij de tweede op de stijging, als gevolg van de verlichting der lasten, drukkende op degenen, die steeds aan het productieproces hebben deelgenomen. Tegenover de onverkorte nakoming van den leeningdienst staat bij de eerste methode het feit, dat alle niet aan het productieproces deelnemenden daarin worden ingeschakeld; bij de tweede methode staat tegenover de omstandigheid, dat degenen, die een niet direct of indirect uit staatsschuld afkomstig arbeidsloos inkomen hebben, niet door een inkomstenvermindering worden getroffen en dus geen prikkel ontvangen om aan het productieproces deel te nemen (terwijl uiteraard ook niet alle personen, wier inkomen is gedaald, zich, ook al zijn zij tot arbeid in staat, in het productieproces zullen inschakelen), de vermindering van de betalingen uit hoofde van den leeningdienst.

Wordt één der beide methoden (of een combinatie van beide, hetgeen waarschijnlijk het meest zal zijn aan te bevelen) toegepast, dan zullen na verloop van zekeren tijd, als gevolg van de vermeerdering der productiviteit, de verloren gegane kapitaalgoederen weer zijn herwonnen, zoodat dan tot een mitigatie der genomen maatregelen zal kunnen worden overgegaan, d.w.z. de inschakeling in het productieproces van degenen, die daaraan oorspronkelijk niet deelnamen, zal kunnen worden ver-

minderd of wellicht geheel worden opgeheven en de leeningdienst zal weer geheel of gedeeltelijk in zijn oorspronkelijken omvang kunnen worden hervat. De te nemen maatregelen zullen dus niet van blijvend aard behoeven te zijn. Hierin ligt tevens het antwoord besloten op de eventuele tegenwerping, dat de voorgestelde maatregelen een te radicaal karakter zouden dragen.

Bij de toepassing der tweede methode of van een combinatie van beide zullen ook degenen, die een direct of indirect uit staatschuld afkomstig inkomen genieten en die uit hoofde van hun leeftijd of wegens lichamelijke of geestelijke ongeschiktheid niet tot arbeid in staat zijn, door een daling hunner inkomsten worden getroffen (bij toepassing der eerste methode ondervinden deze personen geen nadelen en voor inschakeling komen zij uit den aard der zaak niet in aanmerking). Voor deze personen, die in verhouding tot het totale aantal der onmiddellijke en middellijke houders van staatschuld waarschijnlijk slechts een betrekkelijk gering aantal vormen (immers een groot aantal gepensioneerden, enz., zijn nog zeer wel tot arbeid, zij het niet tot elken arbeid, in staat), zal, uit hoofde van den op de gemeenschap rustenden plicht, de ouden van dagen en de invaliden te onderhouden derhalve een regeling moeten worden getroffen, waardoor de met betrekking tot den reïnte- en aflossingsdienst der staatschuld genomen maatregelen te hunnen aanzien ongedaan worden gemaakt. Deze regeling zal — in eenigerlei vorm — speciale uitkeeringen voor deze personen dienen in te houden.

Tenslotte — en daarmee zijn wij aan het einde van onze beschouwingen gekomen — willen wij er nog op wijzen, dat wij depreciatie der valuta opzettelijk buiten beschouwing hebben gelaten als middel om tot het beoogde doel te geraken. De wenschelijkheid eener depreciatie toch wordt niet uitsluitend en zelfs niet in hoofdzaak bepaald door hetgeen ons ten deze voor oogen staat. Het zou derhalve niet juist zijn om uitsluitend in het kader van ons onderwerp, los van andere overwegingen, tot aanbeveling van depreciatie over te gaan.

Mr. J. W. A. DUPARC.

ONTWIKKELINGSTENDENSEN IN DEN BEVOLKINGSOPBOUW VAN EENIGE LANDEN.

In een voorgaand artikel¹⁾ gaven wij eenige cijfers omtrent den bevolkingsopbouw in bepaalde landen. Het ligt voor de hand, dat men zich bij het zien van de daar gegeven cijfers afvraagt, hoe het verder zal gaan. In onderstaande beschouwing hebben wij een antwoord pogend te geven op deze vraag. Hierbij staat de quantitative analyse sterk op den voorgrond, al is het kwalitatieve karakter in dit overzicht niet geheel afwezig gebleven. Waar nl. een op langen termijn sterke afwijking van den gemiddelden bevolkingsopbouw, zooals wij deze in het voorgaande artikel zagen, te verwachten valt, zijn de culturele en sociaal-economische invloeden hiervan voor die betrokken landen toch te belangrijk, om deze eenvoudig geheel onaangeroerd te laten.

Eventuele internationale migratie buiten beschouwing latend, verkregen wij eenige gegevens, die ons met betrekking tot deze toekomstige ontwikkeling van den bevolkingsopbouw een indruk kunnen geven. Het gaat daarbij niet zoozeer om exacte cijfers over den bevolkingsopbouw, zegge bijv. over 10 of 20 jaar, dan wel om 't weergeven van de tendens in de bevolkingsontwikkeling, zooals deze bij het begin van dezen oorlog gericht was. Een tendens, die zich in vele gevallen o.i. ook na dezen oorlog, zij het soms tijdelijk versterkt of verzwakt, in de meeste landen nog eenigen tijd in de thans geconstateerde richting zal blijven voortzetten. Eenvoudigheidshalve hebben wij dan ook berekend, hoe

¹⁾ „Economisch-Statistische Berichten” van 13 October jl., „Bevolkingsopbouw in eenige landen”, blz. 304 e. v.

de toe- of afnemings bij de bovengegeven bevolkingsgroepen in één jaar zou zijn op grond van de situatie omstreeks 1940.

De totale bevolkingsopbouw.

Bezien wij eerst de ontwikkeling voor de geheele bevolking. Neemt men hier het verschil tusschen de geboortecijfers, dan heeft men een eenvoudigen maatstaf voor de toe- of afnemings der bevolking in één jaar in de verschillende landen. In vrijwel al de hier beschouwde landen neemt de bevolking nog toe, al is die mate van toeneming wel zeer verschillend.

Tabel I.

Bevolkingstoef- of -afnemings (—) in 1 jaar, in procenten van de geheele bevolking (omstreeks 1940).

Zuid-Afrika	1,56 %	Ver. Staten	0,69 %
Japan	1,28 %	Italië	0,61 %
Canada	1,23 %	Zwitserland	0,58 %
Nederland	1,15 %	Engeland	0,42 %
Bulgarije	0,91 %	Duitschland	0,29 %
Australië	0,89 %	Frankrijk	— 0,07 %
Zweden	0,78 %		

Opvallend is hier wel de hooge toeneming voor Nederland, dat hierbij onder de West-Europesche landen thans nog ver vooraan staat. Behalve een naar verhouding nog vrij hoog geboortecijfer is hier vooral het zeer lage sterftcijfer van invloed. Frankrijk is het enige der hier beschouwde landen, waar de bevolking afneemt. Een zeer laag geboortecijfer en een door een bevolking met een hoog percentage ouderen (zie tabel III in het voorgaande artikel) al vrij hoog sterftcijfer hebben deze o.i. ongunstige ontwikkeling in de hand gewerkt.

Belangrijker dan de toeneming van het geheel, is, in het kader van deze beschouwing, de beantwoording van de vraag: waar vindt deze toeneming plaats, in de jeugd-groep, bij den productieven leeftijd of in de oudere groep? Voor wij deze vraag voor de drie genoemde categorieën afzonderlijk bezien, geven wij onderstaande tabel.

Tabel II.

Toeneming (+) of afnemings (—) der verschillende bevolkingsgroepen in één jaar in procenten der totale toe- of afnemings der bevolking (omstreeks 1940).

	Jeugd	Productieve bevolking	Ouderen
Zuid-Afrika	+ 32,7	+ 52,6	+ 14,7
Japan	+ 25,0	+ 49,2	+ 25,8
Canada	+ 11,4	+ 71,6	+ 17,0
Nederland	+ 23,5	+ 61,7	+ 14,8
Bulgarije	— 42,8	+ 113,2	+ 29,6
Australië	+ 1,1	+ 69,7	+ 29,2
Zweden	+ 1,3	+ 57,6	+ 41,1
Ver. Staten	— 24,5	+ 84,0	+ 40,5
Italië	— 11,5	+ 82,0	+ 29,5
Zwitserland	+ 1,7	+ 50,0	+ 48,3
Engeland	— 42,9	+ 54,8	+ 83,1
Duitschland	— 106,9	+ 106,9	+ 100,0
Frankrijk	— 100,0	— 128,6	+ 128,6

Voordat wij eenig commentaar bij deze tabel geven, zij ter verduidelijking nogmaals opgemerkt, dat de + of — teekens vóór deze cijfers dus aanduiden, dat de verandering in de betrokken bevolkingsgroep een toeneming (+) of een afnemings (—) van die groep t.o.v. het voorgaande jaar is, uitgedrukt in procenten van de totale toe- (+) of afnemings (—) der geheele bevolking. Hieruit is ook te verklaren, dat in sommige gevallen de absolute toe- (+) of afnemings (—) in een groep gelijk aan of grooter is dan de mutatie voor de geheele bevolking, hetgeen zijn uitdrukking vindt in een percentage van 100 of hooger. Hiertegenover moet dan in een andere groep een tegengestelde ontwikkeling staan. Zoo heffen voor

Duitschland bijv. resp. toe- en afnemings in de groepen „productieve bevolking” en „jeugd” elkaar juist op en zijn bovendien elk op zichzelf grooter dan de toeneming van de geheele bevolking, die juist gelijk is aan den aanwas in de groep „ouderen”.

Uit deze tabel blijkt nu, dat meestal de verandering der bevolking in de eerste plaats in de productieve groep en vervolgens in de groep der ouderen zijn uitdrukking vindt. Waar, naar verhouding, de mutatie voor de groep jeugd nog eenigszins belangrijk is, betreft het een afnemings van die groep. Zoo komt bijv. voor Frankrijk de daling in de jeugdgroep precies overeen met de afnemings der geheele bevolking.

Een eventueele afnemings in de jeugdgroep wordt meestal nog gecompenseerd door de toenemings in de productieve groep (alleen voor Frankrijk daalt de laatste nog sterker dan de eerste, en voor Duitschland heffen voor- en nadeelg saldo elkaar hier juist op), zoodat de totale absolute bezetting van jeugd plus productieven leeftijd voor deze landen meestal nog eenige toenemings vertoont.

De ontwikkeling voor de afzonderlijke leeftijdsgroepen.

Wat nu de ontwikkeling der afzonderlijke groepen betreft, hier hebben wij, dus evenals voor de geheele bevolking, de verwachte toe- of afnemings voor 1 jaar berekend, waarbij wij ons baseerden op de gegevens van omstreeks 1940. Hierbij is de berekening van deze groei of vermindering gebaseerd op het geboortecijfer, de sterfte in een bepaalde groep, en den overgang van de eene groep naar de volgende. Juiste en voor de verschillende landen op dit bepaalde tijdstip volkomen vergelijkbare gegevens waren uiteraard niet altijd voorhanden. Onderstaande cijfers geven wij dan ook als ramingen van de ontwikkelings-tendensen voor den bevolkingsopbouw, zoodat deze uit de toe- of afnemings in 1 jaar blijken. Evenals de in de bevolkingsleer bekende grootheid, de netto-reproductievoet, de toekomstige ontwikkeling, op grond van de cijfers in één of meer jaren, uitdrukt in één getal, geven wij hieronder a.h.w. een indruk van de toekomstige ontwikkeling der verschillende bevolkingsgroepen, in een wat men zou kunnen noemen, jeugd-bevolkings-, productieve bevolkings- en oudere bevolkings-aanvullingspercentage.

Jeugd.

Tabel III.

Toe- of afnemings (—) der jeugdige bevolking (0—20 jaar) in 1 jaar (omstreeks 1940); in procenten van de betrokken groep.

Zuid-Afrika	1,28 %	Italië	— 0,18 %
Nederland	0,74 %	Frankrijk	— 0,22 %
Japan	0,69 %	Ver. Staten	— 0,50 %
Canada	0,38 %	Engeland	— 0,60 %
Zweden	0,04 %	Bulgarije	— 0,92 %
Australië	0,03 %	Duitschland	— 0,97 %
Zwitserland	0,03 %		

Vergelijkt men deze cijfers met de percentages voor den geheelen bevolkingsgroei, zoodat in tabel I gegeven, dan blijkt, dat het aandeel van deze groep in de bevolking, zelfs bij „jonge” landen als bijv. Zuid-Afrika, overal moet dalen. Trouwens ook slechts in vier landen is nog van eenige absolute vermeerdering van betekenis sprake.

Opvallend is de vooraanstaande plaats, die Nederland hier inneemt. Dit is echter slechts relatief gunstig, daar het hier tenslotte de positie in een als geheel achteruitgaande groep betreft. Bijna al deze landen stonden, zoodat wij in het begin van dit artikel zagen, reeds vóór af van de qualificatie „jonge” landen en deze cijfers wijzen duidelijk uit, dat deze afstand voor vrij veel landen in snel tempo grooter wordt. Hoe men ook over een wassend of afnemend bevolkingsaantal moge denken, over het feit, dat men op den duur, in laatste consequentia gezien, tenslotte telkens scholen in tehuizen voor ouderen zou moeten gaan verbouwen, zal in waardeering weinig verschil van meening bestaan. Immers niet alleen heeft men dan een

zeer „onevenwichtige” bevolkingspyramide met een overbezette oudere top en een te smalle jeugdbasis, maar ook de voorwaarden voor een verdere accentueering van deze weinig levenskrachtige bevolkingsstructuur zijn in zoo'n toestand aanwezig.

Productieve bevolking.

Tabel IV.

Toe- of afnemings (—) der productieve bevolking (20—60 jaar) in 1 jaar (omstreeks 1940); in procenten van de betrokken groep.

Bulgarije	2,08 %	Italië	1,00 %
Canada	1,65 %	Zweden	0,80 %
Zuid-Afrika	1,59 %	Duitschland	0,55 %
Nederland	1,37 %	Zwitserland	0,51 %
Japan	1,37 %	Engeland	0,40 %
Australië	1,11 %	Frankrijk	— 0,17 %
Ver. Staten	1,05 %		

Behalve in één land, Frankrijk, blijkt de productieve groep in al deze landen in aantal toe te nemen. Ook hier onderscheidt Nederland zich ten opzichte van de overige West-Europeesche landen door een betrekkelijk vooraanstaande positie in dezen. Anders dan bij de jeugd, blijkt voor deze categorie de absolute toenemings in de meeste gevallen nog tot een kleine toenemings van het procentueel aandeel der groep in de geheele bevolking te leiden, daar de toenemings in deze groep naar verhouding die van de geheele bevolking (zie tabel I) overtreft. Slechts voor Zwitserland, Engeland en Frankrijk zal ook deze groep een geringer deel van de bevolking gaan uitmaken.

Ouderen.

Tabel V.

Toenemings der oudere bevolking (60 jaar en ouder) in 1 jaar (omstreeks 1940); in procenten van de betrokken groep.

Japan	4,40 %	Zweden	2,32 %
Bulgarije	3,29 %	Zwitserland	2,19 %
Engeland	2,80 %	Canada	2,14 %
Zuid-Afrika	2,67 %	Italië	1,64 %
Ver. Staten	2,60 %	Nederland	1,48 %
Australië	2,36 %	Frankrijk	0,60 %
Duitschland	2,34 %		

In al deze landen blijkt er een min of meer aanzienlijke „veroudering” te bestaan, die het tempo van toenemings der andere groepen meestal ver overtreft en ook ruimschoots dat van den geheelen bevolkingsgroei, zoodat vrijwel overal met een sterke toenemings van het percentage ouderen valt te rekenen. Voor Engeland is de absolute toenemings van deze groep zelfs grooter dan die van de productieve groep, zoodat hier de ontwikkeling wel sterk in de richting van een abnormalen bevolkingsopbouw gaat. Ook in het bekende Beveridge-rapport wordt erop gewezen, dat de voorziening in bepaalde, sociale behoeften te dezen aanzien bijzondere moeilijkheden met zich brengt. Alleen voor Nederland is hier de positie nog vrijwel het gunstigst, daar ook de absolute vermeerdering in deze groep, evenals voor Zuid-Afrika, nog geringer is dan die in de jeugd- of productieve groep. In Frankrijk vermindert de jeugd — en daarmee de geheele bevolking — in 1 jaar met bijna 29.000 personen en vindt per saldo een verschuiving plaats van ruim 37.000 zielen uit de productieve leeftijdsklasse naar de groep der ouderen.

Tenslotte blijken thans nog vrij jonge landen als Japan en Bulgarije zich in een snel tempo in de richting van de veroudering te ontwikkelen.

Slotbeschouwing.

Wij zagen, dat de hier beschouwde moderne landen, meestal naar verhouding vrij weinig jeugd hadden, een groote productieve bevolking en een in het algemeen zeer hooge bezetting van de oudere, weinig of onproductieve bevolkingsgroepen. Waar nog van een naar verhouding jonge bevolking sprake was (Japan, Bulgarije, Zuid-Afrika),

wijst de ontwikkelingstendens op een vrij snelle verschuiving naar de groep ouderen. Voor alle landen neemt het aandeel van de jeugd in de bevolking af, in sommige Staten zelfs zeer sterk, terwijl voor de meeste Westersche landen zelfs het absolute aantal jeugdige personen vermindert. Een vrij sterke toeneming van het geboortecijfer zou vrijwel de eenige mogelijkheid zijn om deze ontwikkeling in de richting van een onevenwichtigen bevolkingsopbouw te stuiten, daar, behalve voor Japan, Bulgarije en Italië, het reeds zeer lage sterftecijfer voor deze groep slechts beperkte kansen voor verbetering biedt.

De reeds vrij hooge bezetting van de productieve groep, blijkt in het algemeen nog toe te nemen, al is deze toeneming in doorsnee niet zoo groot meer. Met het afnemen van de groep jeugdigen, en dus op den duur van den aanvoer uit deze groep naar de productieve bevolking, zal echter, daar het sterftecijfer weinig mogelijkheden tot een aanzienlijke daling insluit, op den duur een stilstand in en tenslotte vermindering van deze groep onvermijdelijk zijn.

Tenslotte komt uit bovenstaande cijfers duidelijk de sterke veroudering der bevolking in de hier behandelde landen naar voren. De toeneming in 1 jaar van deze groep der ouderen varieert van 4,4% (Japan) tot 0,6%, waarbij het laatste cijfer, voor Frankrijk, geen buitengewoon gelijkmatige ontwikkeling weergeeft, maar een aanduiding is van het naderen van het derde stadium in deze cumulatieve ontwikkeling, nl. via vermindering van de jeugd en vermindering van de productieve groep, tenslotte ook vermindering van de oudste bevolkingslaag wegens afnemenden toevoer uit de vóórgaande leeftijdsgroepen.

Nederland neemt onder de hierboven besproken landen nog een vrij normale positie in, in dien zin, dat hier het naar boven, en dus naar de oudere leeftijdsgroepen, verschuiven van het zwaartepunt in de bevolkingspyramide nog in een beginstadium is, nl. geringe vermindering van het aandeel van de jeugd, geringe toeneming van de productieve groep en een naar verhouding kleine stijging van de bezetting der oudere leeftijdsklassen, waarbij deze ontwikkeling bovendien is vertraagd door een hog zeer gunstig beloop van de sterftecijfers.

De voorsprong, die de Westersche of moderne landen thans nog kwantitatief en kwalitatief in hun productiecapaciteit bezitten, moet enkel al wat de quantiteit betreft — nadat hier het maximum ongeveer is bereikt — op den duur door twee oorzaken afnemen, eenerzijds het verminderen van de productieve bevolking in deze landen (Zwitserland, Engeland en Frankrijk zijn hier al aan toe) en anderzijds het toenemen hiervan in de overige landen, nl. door het dalen van de sterftecijfers en den verhoogden aanvoer naar deze categorie uit de groep der jeugdige personen.

Tevens worden op de aanwezige productieve bevolkingsgroep op den duur toenemende zware lasten gelegd in verband met het onderhoud van en de sociale voorzieningen voor het snel groeiend contingent ouderen in de hier beschouwde landen.

De consequenties van de hierboven geschetste ontwikkelingstendensen in den bevolkingsopbouw van eenige landen, zijn vele en ingewikkeld. Ingewikkeld vooral ook, omdat hier niet alleen een kwantitatieve maar ook een kwalitatieve zijde aan deze problemen is. Wij rekenen het niet tot onze taak en het valt ook buiten het bestek van het hier geboden feitenmateriaal, om op dezen kwalitatieven kant der bevolkingsontwikkeling nader in te gaan.

J. WILLEMS.

STRUCTUURVERANDERINGEN IN DE WALVISCHVAART.

Inleiding.

Een volwassen walvisch bestaat voor ongeveer 50 % uit vleesch, 25 % vet (een speklaag van 8—16 cm dik), 15 % benderen en 10 % andere bestanddeelen. Het gewicht van een volwassen walvisch bedraagt ongeveer evenveel als dat van 25 olifanten of 150 koeien. De hoeveelheid walvischtraan, welke men van een volwassen walvisch verkrijgt, staat gelijk met een boterproductie van 350 koeien in een jaar.

Het behoeft dan ook niet te verwonderen, dat in het bijzonder deze walvischtraan reeds eeuwenlang de walvisch tot een begeerenswaardig object heeft gemaakt.

In de walvischvaart kan men vier perioden onderscheiden:

1. de Baskische periode (15e en 16e eeuw);
2. de Hollandsche periode (17e en 18e eeuw);
3. de Amerikaansche periode (18e en 19e eeuw);
4. de Noorsche periode (20e eeuw).

1. De Baskische periode.

Reeds in de Middeleeuwen vingen de Basken walvissen in de Golf van Biscaje en kookten zij aan den wal het spek om daaruit traan te verkrijgen. De Golf van Biscaje was echter spoedig doodgevischt en reeds aan het eind van de 16e eeuw maakten de Basken tochten naar de Noordelijke IJzee.

In de 16e eeuw geraakte de walvischvaart der Basken in verval, waarna zij spoedig geheel verdween. Vermoedelijk hield dit verband met de opkomst van den handel op Amerika en Indië, hetgeen den Basken lucratiever mogelijkheden bood.

2. De Hollandsche periode.

Op zijn vergeefsche tocht om de Noord naar Indië had Willem Barentsz in 1596 in de Noordelijke IJzee vele walvissen gezien en daaruit het inzicht gekregen, dat met de walvischvaart goede zaken te doen zouden zijn. In 1612 hebben toen eenige burgers van Hoorn en Amsterdam enkele schepen uitgerust voor de walvischvaart bij Spitsbergen. Daar troffen zij echter Engelschen aan, die reeds in 1608 de walvischvaart waren begonnen en daarvoor in 1610 de geöctrooieerde Moscovische Compagnie hadden opgericht. De concurrentie in de IJzee met de Engelschen leidde tot mislukking der eerste reizen, doch dwong tot aaneensluiting. Daartoe vroeg en verkreeg men in 1614 een octrooi van de Staten-Generaal en werd de Groenlandsche of Noordsche Compagnie opgericht, die onder bescherming van een convooi de walvischvaart ging uitoefenen.

Teneinde de walvischvaart te leeren, heeft men aanvankelijk de leiding der expedities aan Basken toevertrouwd. Reeds spoedig raakten de Hollanders hierin bedreven en nam de Hollandsche walvischvaart zoodanig in betekenis toe, dat in 1619 op Spitsbergen het stadje Smeerenburg werd gesticht, waar het spek werd gekookt om traan te verkrijgen. In het walvischseizoen woonden daar wel een duizend Hollanders. Toen evenwel de walvisch zich Noordelijker ging verplaatsen, geraakte de Noordsche Compagnie, met haar dientengevolge nutteloze kapitaalsinvesteeringen op Spitsbergen, in verval. In 1642 werd het octrooi niet meer verlengd.

Reeds voor dien tijd werden er echter door Nederlandsche reeders tal van inbreuken op het octrooi gemaakt, doordat in het bijzonder van de Zaanstreek uit schepen ter walvischvaart bij Groenland werden uitgerust. Deze walvischvaarders oefenden het bedrijf op volle zee uit en konden zelf geen traan koken; zij brachten dus uitsluitend het spek en de baleinen, welke eveneens reeds eeuwenlang hun nut bewijzen, mede.

De Engelsche walvischvaart daarentegen kon door de

zeer gecentraliseerde organisatie der Moscovische Compagnie en door gebrek aan soepelheid niet tot bloei komen. Na 1642 begint dan ook een nieuwe bloeiperiode voor de Nederlandsche walvischvaart, waardoor Nederland dezen tak van bedrijf gedurende bijna twee eeuwen heeft beheerscht. In 1680 bereikte de Hollandsche walvischvaart haar hoogtepunt met 260 schepen en een bemanning van 14.000 personen. Deze bloei viel samen met een bloeiende koopvaardij en haringvisserij, voor welke laatste wij reeds eerder de aandacht vroegen¹⁾.

In de 18e eeuw trad echter, als op zoovele gebieden van het Hollandsche bedrijfsleven, ook voor de walvischvaart een ernstig verval op. Nadat men na 1720 de walvischvaart ook in Straat Davis was gaan uitoefenen en daar allengs de handel met de Eskimo's van meer belang werd dan de walvischvaart, was het in de tweede helft van de 18e eeuw nog slechts door middel van subsidies mogelijk de walvischvaart eenigermate te doen uitoefenen. Na de Napoleontische oorlogen heeft men, nogmaals met behulp van subsidies, gepoogd, de Hollandsche walvischvaart nieuw leven in te blazen, hetgeen echter mislukte. Een laatste poging in 1869 van Rotterdamsche zijde gedaan, mislukte eveneens, zoodat in 1872 de laatste Nederlandsche reis ter walvischvaart plaats vond.

3. De Amerikaansche periode.

De Amerikaansche walvischvaart dateert van de tweede helft der 17e eeuw, hetgeen een voortzetting was van de walvischvangst der Indianen langs de kust. Reeds spoedig ging men echter de walvischvaart op volle zee uitoefenen in de Noordelijke IJzsee en in de Zuidelijke Atlantische Oceaan langs de kust van Afrika, alsmede in de Stille Oceaan.

Van groot belang werd daarbij de jacht op potvisschen, welker spermaceti (walschot) de beste kaarsen gaf.

In de eerste helft der 19e eeuw bereikte de Amerikaansche walvischvaart haar hoogtepunt met 700 zeilvaartuigen, welke de traan aan boord kookten, en waarbij 70.000 personen waren betrokken. De traan werd echter voornamelijk voor verlichting gebruikt, zoodat toen in 1859 in Pennsylvanië petroleum werd ontdekt en daarna voor verlichting algemeen werd ingevoerd, de Amerikaansche walvischvaart geheel in verval geraakte en aan het eind der vorige eeuw niets meer had te beteekenen.

4. De Noorsche periode.

De moderne walvischvaart is door Noorwegen gegrondvest. Immers tot ongeveer 1860 geschiedde de walvischvangst op zeer primitieve wijze, die ook eenigszins het karakter van roofbouw had. De Groenlandsche walvisch en de potvisch werden daardoor vrijwel uitgeroeid. Dit waren plumpe en langzame dieren, terwijl het doode dier bleef drijven, hetgeen van groot belang was voor de vangtechniek. Men was tengevolge van den roofbouw echter genoodzaakt op andere walvischsoorten te gaan jagen en wel in het bijzonder op de blauwe en de gewone vinvisch: deze walvischsoorten zijn slank gebouwd en snel in hun bewegingen, terwijl het doode dier zinkt, hetgeen de walvischvaart voor nieuwe problemen stelde.

Het waren de Noren, die na 1860, door tal van technische verbeteringen tot toepassing te brengen, de walvischvaart, in het bijzonder door de vangst van de blauwe en de gewone vinvisch, op het hooge peil en tot de groote economische beteekenis hebben gebracht, waarop zij thans staat.

Voor deze moderne ontwikkeling der walvischvaart en haar beteekenis voor de toekomst, ook voor ons land, vragen wij thans de aandacht.

Structuurveranderingen in de walvischvaart.

1. Verbeteringen in de vangtechniek.
2. Nieuwe vanggebieden.

¹⁾ „De economische beteekenis van de Nederlandsche zeevisserij”, door A. G. U. Hildebrandt, in „E.-S. B.” van 8 Oct. '41.

3. Veranderingen in de verwerking van de walvisch.
4. Nieuwe aanwending der verkregen producten.
5. Veranderingen in de wetgeving ten aanzien van de walvischvangst.

1. Verbeteringen in de vangtechniek.

De plumpe en langzame Groenlandsche walvisschen en potvisschen werden met de handharpoenen gevangen. Toen deze soorten, tengevolge van roofbouw, niet meer rendabel waren te vangen, moest men zich, zooals eerder opgemerkt, gaan toelaggen op de vangst van de snelle blauwe en gewone vinvisch. Daartoe vond Sven Foyn in 1860 het harpoengeweer uit, dat op vangschepen werd gebruikt en waarmede ook de snelle walvisschen kunnen worden gevangen. Spoedig daarna vond men de harpoengranaat uit, waardoor de walvisch tevens onmiddellijk wordt gedood. De Noren wisten bovendien de doode vinvisschen drijvende te houden door ze met lucht of stoom op te blazen.

2. Nieuwe vanggebieden.

De Basken vingen aanvankelijk de walvisschen in de Golf van Biscaje, doch toen de walvisch daar niet meer rendabel kon worden gevischt, gingen zij de walvischvaart bij IJsland en in de Noordelijke IJzsee uitoefenen, waar later de Hollanders en Engelschen gedurende eenige eeuwen eveneens de walvischvaart hebben uitgeoefend.

De Amerikanen vingen de walvisschen aanvankelijk onder de kust. Zij zijn echter spoedig in de Noordelijke IJzsee gaan visschen en later ook in de Stille Oceaan en langs de kust van Afrika.

De Noren vingen aanvankelijk de walvisschen langs de Noorsche kust. Toen de gewone zeevisschers hiervan gevaar voor den vischstand duchtten, werd van overheidswege de walvischvangst langs de Noorsche kust verboden en gingen de Noren de walvisch jagen in de wateren bij IJsland en in de Noordelijke IJzsee. In 1903 brachten de Noren het eerste moderne fabriekschip in bedrijf bij Spitsbergen, waardoor zij onafhankelijk werden van de verwerking aan de kust van vreemde landen, daar de gedoode dieren geheel aan boord van het schip kunnen worden verwerkt.

De walvisch was toen echter in de Noordelijke gebieden niet meer rendabel te bevisschen. Dientengevolge moesten de Noren nieuwe gebieden gaan zoeken en begonnen zij in 1906 de walvischvaart in de Zuidelijke IJzsee, waar de Amerikanen reeds in de 18e en 19e eeuw hadden gevischt, zoodat men den vischrijktom ervan reeds eenigermate kende.

Het Antarctische gebied is, zooals bekend, veel grooter dan het Arctische gebied en wel zoodanig, dat men de exploitatie-mogelijkheden ervan nog nauwelijks kent. Aanvankelijk werd ook daar de walvischvaart van de kust af uitgeoefend, d.w.z. met de vangschepen werden de walvisschen naar de kust gesleept, om daar op traan te worden verwerkt. Na 1908 heeft Engeland het Zuidpoolgebied langzamerhand tot zijn dominion verklaard, waarbij voor het gebruik van het kustgebied geringe rechten werden geheven. Toen de Noren met hun moederschepen de walvischvaart in de Zuidelijke IJzsee op volle zee kwamen uitoefenen, werd de walvischvaart weer vrij, waarna zij spoedig vrijwel geheel in het Antarctische gebied is geconcentreerd.

3. Veranderingen in de verwerking van de walvisch.

In vroeger eeuwen werd de walvischvaart uitsluitend ten behoeve van de traan en de baleinen uitgeoefend. De geheele rest ging dus verloren, waardoor de walvischvaart wel eenigermate het karakter van roofbouw had. Naarmate de walvischstand achteruit ging en in verband met de zeer langzame voortplanting der walvisschen, ging men zich de nadeelen van een voortgezette roofbouw realiseeren en werden maatregelen genomen om tot een betere

kwantitatieve en kwalitatieve verwerking der walvisschen, te komen.

Het spek wordt thans, door gebruik te maken van moderne apparaten, zowel kwalitatief als kwantitatief ten volle verwerkt tot traan. De betere verwerking blijkt duidelijk uit de stijging van het aantal vaten traan per blauwe vinvisch van 54,4 vat in het seizoen 1910/11 tot 86,6 vat in het seizoen 1925/26 en 114,6 vat in het seizoen 1932/33. Het moderne fabriekschip produceert dan ook net zo veel op één dag als een Hollandsche walvischvaarder weleer in een heel seizoen! Het ontoliede spek wordt weer gebruikt voor synthetische textielvezels, leder en kunstdarmen. De beenderen bevatten nog 30 à 50% vet, hetgeen thans eveneens ten volle wordt benut door de olie te extraheeren en het been te verwerken tot beendermeel voor pluimveevoeder en kunstmest. Bovendien heeft één walvisch evenveel vleesch als 70 à 80 koeien tezamen. Vroeger ging dit verloren of werd ten hoogste tot guano verwerkt. Thans wordt het walvischvleesch verwerkt tot vleeschmeel voor pluimveevoeder en kunstmest, vleeschextract, vleeschconserven en ten deele diepgevroren voor menselijke consumptie.

Hierbij kan er nog op worden gewezen, dat het walvischvleesch wel minderwaardig is ten opzichte van rundvleesch, doch dat de Japanners reeds vele eeuwen de walvischvaart uitoefenen, uitsluitend ten behoeve van het vleesch voor menselijke consumptie. Daarnaast is men ook het vleesch gaan gebruiken als grondstof voor synthetische textielstoffen, waarvoor het dezelfde eigenschappen heeft als caseïne.

4. Nieuwe toepassingen.

De walvischtraan is reeds eeuwenlang en ook thans nog het voornaamste product der walvischvaart. Door haar vischlucht was de walvischtraan een minderwaardig vet en werd het vooral gebruikt voor verlichting. Toen de goedkoopere petroleum voor verlichting in gebruik kwam, werd de walvischtraan vrijwel uitsluitend voor de zeepfabricage gebruikt.

In 1902 vond men echter het harden van de walvischtraan uit, waardoor deze reukloos werd en als spijsvet kon worden aangewend. Dit kon echter nog slechts voor 35% in margarine worden verwerkt. In 1929 gelukte het evenwel aan chemici van de Unilever om walvischtraan zoodanig te harden, dat het thans mogelijk is margarine te fabriceren van vrijwel uitsluitend walvischtraan. Deze aanwending van walvischtraan in de margarine-industrie maakt thans de walvischvaart tot een zeer belangrijken tak van bedrijf.

Naast de traan zijn de baleinen ook thans nog steeds van waarde voor verschillende industriële toepassingen. Behalve de hierboven reeds genoemde nieuwe toepassingen voor het vleesch, de beenderen en het ontoliede spek kunnen nog eenige andere nevenproducten worden genoemd. Zoo verkrijgt men bij de verwerking van traan in de zeepfabricage glycerine als bijproduct. De afvalproducten verwerkt men voor pharmaceutische doeleinden, nl. hormonen en vitamine A (uit de lever). Van de potvisschen verkrijgt men amber, hetwelk in de parfumerie aanwending vindt. Het spermaceti of walschot van de potvisschen wordt gebruikt voor pleisters, zalven, blaketsel, lippenpomade, witte luxe-kaarsen, het appréteeren van linnen garens en bij fotometrische onderzoekingen.

5. Veranderingen in de wetgeving.

Met het beeld van de doodgevischte Noordelijke IJszee voor oogen, heeft men reeds vroeg gepoogd door middel van wettelijke regelingen den walvischstand van het Antarctische gebied te beschermen. Zoodanig reeds eerder opmerkten, is hiervoor alle reden en wel speciaal in verband met de zeer langzame voortplanting van de walvisch.

Aan de concessie, om op Engelsche eilanden in de

Zuidelijke IJszee walvisschen te verwerken, verbond Engeland dan ook verschillende verplichtingen om den walvischstand te beschermen: de walvisch moest zooveel mogelijk worden verwerkt, op bepaalde soorten mocht niet worden gejaagd en in de paaigebieden mocht evenmin het bedrijf worden uitgeoefend.

Toen de pelagische walvischvaart begon, d.w.z. toen de fabriekschepen in bedrijf kwamen, geschiedde de verwerking op volle zee en was men onafhankelijk van Engelsche soevereiniteitsrechten en dus ook van de Engelsche voorschriften inzake de walvischvaart. Het voornaamste walvischvarende land, Noorwegen, ging toen zelf overeenkomstige voorschriften geven.

Ook uit wetenschappelijke kringen kwamen ernstige waarschuwingen tegen overbevissing.

Tenslotte kwam in 1931 onder leiding van den Volkenbond een overeenkomst tot stand, waarbij verschillende voorschriften werden gegeven om de walvisch te beschermen. Voorts werd het „International Bureau of Whaling Statistics” in Oslo opgericht. In 1931 sloten Engeland en Noorwegen een productiekartel, waarvan een der doeleinden was den walvischstand te beschermen. Belangrijker was, dat Engeland en Noorwegen in 1934 den aanvang van het seizoen, dat gewoonlijk begin October aanving, stelden op 1 December en eenige jaren later op 8 December. De walvischvaart duurde daardoor de laatste jaren van 8 December tot 8 Maart, dus een seizoen van drie maanden.

Deze regeling is economisch van groot belang. Immers in de wintermaanden gaan de walvisschen naar de paaigronden, die dicht bij den evenaar zijn gelegen. In die periode teren zij op hun vet, waarna zij tegen de zomermaanden zeer vermagerd terugkeeren naar de IJszee, waar zij zich voeden met plankton. Het duurt dan echter nog enkele maanden voor ze weer voldoende vet zijn geworden, waardoor een latere aanvang van het seizoen economisch ten volle verantwoord is. Gewoonlijk vaart de vloot in September uit, om, na eenige weken voor de kust van Peru op potvisschen te hebben gevischt, van December tot Maart op walvisschen in de IJszee te jagen. In April is de vloot weer terug, zoodat men ongeveer zeven maanden van huis is.

In 1937 en 1938 kwamen internationale walvischvaartovereenkomsten tot stand, waarbij wederom verschillende voorschriften werden gegeven, waarvan het instellen van verboden vischgronden wel de belangrijkste maatregel was.

Het voornaamste doel: overbevissing te voorkomen, kon echter wegens de tegenstrijdige internationale belangen, in het bijzonder door het optreden van Duitsland en Japan als nieuwe walvischvarende mogendheden, niet worden bereikt²⁾.

A. G. U. HILDEBRANDT.

¹⁾ In een volgend artikel zal de economische beteekenis van de moderne walvischvaart worden behandeld.

AANTEKENINGEN.

STATISTIEK DER GEMEENTEFINANCIËN 1942.

Kortgeleden verscheen de „Statistiek der Gemeentefinanciën 1942”, welke, als gewoonlijk, weer gegevens bevat, die een bestudeering ten volle waard zijn. Daar echter nog in dezen jaargang¹⁾ de „Statistiek der Gemeentefinanciën 1941” uitvoerig is besproken, zullen we, teneinde niet in herhalingen te vervallen, ons ditmaal tot de bespreking van één belangrijk punt uit de statistiek beperken. Daarbij is de keus gevallen op de beteekenis, die de gemeentebedrijven voor de gemeentefinanciën bezitten²⁾.

¹⁾ J. H. Textor, „Statistiek der Gemeentefinanciën 1941”, in „E.-S.B.” van 24 Maart 1943.

²⁾ Zie hierover mede: G. F. de Groot, „Een ander over de gemeente en haar bedrijven”, in „E.-S.B.” van 31 December 1941.

Aantal bedrijven.

Op 1 Januari 1942 waren er 1.232 gemeentebedrijven, hetgeen een vermindering met 37 ten opzichte van het aantal op 1 Januari 1941 betekende. Deze daling moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan den gang van zaken bij de electriciteitsbedrijven, die, als gevolg van het overnemen van gemeentelijke bedrijven door provinciale electriciteitsbedrijven, steeds in aantal afnemen, nl. van 255 op 1 Januari 1936 tot 194 op 1 Januari 1942. Toch was van alle bedrijven het aantal electriciteitsbedrijven op 1 Januari 1942 nog het grootst; daarop volgen, in verhouding tot het totale aantal, gas- (172), waterleiding- (147), woning- (122) en grondbedrijven (116), slachthuizen (58), openbare werken (56), keuringsdiensten van veen en vleesch (55) en reinigingsdiensten (53). Dat de gemeentebedrijven zich op allerlei gebied bewegen, blijkt uit het feit, dat op 1 Januari 1942 in totaal 82 verschillende soorten bedrijven voorkomen, waaronder een zeegras-exploitatie en een echobedrijf.

Verspreiding der bedrijven.

Van de 1.034 gemeenten waren er 416, waar, volgens de begrotingen voor 1942, bedrijven voorkwamen, die als zelfstandige instelling werden beheerd. Bij vergelijking van het totaal aantal bedrijven met het totaal aantal gemeenten, blijkt, dat in de grotere gemeenten naar verhouding veel meer bedrijven voorkomen dan in de kleinere. Onderstaande tabel illustreert dit duidelijk:

Groep van gemeenten.

1 Januari 1942	van 100.000 en meer inw.	van 50.000 tot 100.000 inw.	van 20.000 tot 50.000 inw.	van 10.000 tot 20.000 inw.	van 5.000 tot 10.000 inw.	van 2.000 tot 5.000 inw.	minder dan 2.000 inw.	totaal
Totaal aantal bedrijven	104	142	231	278	247	183	47	1.232
Totaal aantal gemeenten	7	14	34	101	180	363	335	1.034

Door deze twee reeksen op elkaar te deelen, krijgen we het aantal bedrijven per groep van gemeenten. In de groep van 100.000 en meer inwoners blijkt dan, dat gemiddeld per gemeente 15 bedrijven voorkomen, terwijl in de kleinste groep gemiddeld 1 bedrijf op ongeveer 7 gemeenten wordt aangetroffen.

Financieele beteekenis.

Het grondmateriaal voor de in deze statistiek voorkomende financieele gegevens vormen de gemeente-

een vergelijking maken tusschen de opbrengst van alle gemeentebelastingen, de voornaamste bron van inkomsten, en het totaal der batige saldi van deze bedrijven.

In duizenden guldens.

Jaren	Opbrengst van alle belastingen	Winsten en retributies van alle bedrijven in totaal	In % van kolom 2	Electriciteitsbedrijven	Gasbedrijven	Waterleidingbedrijven	Telefoonbedrijven	Andere bedrijven
1930	255.508	61.052	24	33.744	12.654	6.070	3.955	4.600
1932	185.781	66.074	35,5	34.513	14.286	7.325	3.804	6.146
1935	162.683	66.106	40,6	36.598	10.547	9.483	4.713	4.765
1938	168.312	67.401	40	37.289	7.811	11.303	6.073	4.925
1939	171.194	70.698	41,3	38.589	8.376	11.585	6.589	5.559
1940	171.554	64.302	38	33.324	9.045	10.800	5.908	5.225

De relatieve belangrijkheid van de verschillende groepen van bedrijven blijkt duidelijk uit de volgende tabel:

Winsten en retributies van de afzonderlijke bedrijven in procenten van het totaal.

Jaren	Electriciteitsbedrijven	Gasbedrijven	Waterleidingbedrijven	Telefoonbedrijven	Andere bedrijven
1930	55,3	20,7	10	6,5	7,5
1932	52,2	21,6	11,1	5,7	9,4
1935	55,4	16	14,3	7,1	7,2
1938	55,3	11,6	16,8	9	7,3
1939	54,6	11,8	16,4	9,3	7,9
1940	51,8	14	16,8	9,2	8,2

Opgemerkt dient te worden, dat niet alle „andere bedrijven” in bovenstaande tabel zijn opgenomen, maar alleen die, welke winsten hebben opgeleverd of waarvan de eventueel door de gemeente ontvangen retributie grooter was dan het verlies, en met toepassing van artikel 252 der Gemeentewet als afzonderlijk bedrijf zijn geadmistreerd. De overige „andere bedrijven” zijn dus niet in rekening gebracht. Het beeld is daardoor eenigszins onzuiver geworden.

De beteekenis van de gemeentebedrijven voor de gemeentefinanciën wordt ook helder geïllustreerd door een vergelijking tusschen het totale bedrag van de geconsolideerde gemeenteschuld en de ten behoeve der bedrijven geleende bedragen. Deze vergelijking kan nog vervolmaakt worden door tevens het rendabele gedeelte der schulden tegenover elkaar te stellen. Cijfers over de jaren vóór 1935 kunnen hier niet gegeven worden, daar de gemeentebesturen, ingevolge het bepaalde in artikel 8 van het Koninklijke Besluit van 27 Juli 1934 betreffende den steun aan noodlijdende gemeenten, pas sinds 1935 aanvullende gegevens verstrekken omtrent den schulden-

In duizenden guldens.

Jaren	Gemeenteschulden in totaal	Geldelijk rendabel	In %	Schulden, de gemeentebedrijven betreffend	Geldelijk rendabel	In %	Overige schulden	Geldelijk rendabel	In %
1935	2.528.669	1.572.077	62,2	969.523	791.692	81,7	1.559.146	780.386	50,1
1938	2.613.648	1.568.884	60	979.537	802.402	81,9	1.634.111	766.482	46,9
1939	2.625.507	1.558.608	59,4	982.817	785.110	80	1.642.690	773.498	47,1
1940	2.668.039	1.564.681	58,5	986.432	810.348	82,2	1.681.607	751.333	44,6
1941	2.669.677	1.533.263	58,2	1.007.248	785.256	78	1.662.429	750.007	45,1
1942	2.647.312	1.471.090	55,6	971.589	715.899	73,7	1.675.723	755.191	45,1

begrotingen. In hoofdstuk XIII van de gemeente-begroting wordt de financieele verhouding tusschen de gemeente en haar bedrijven geregeld. Voor elken tak van dienst moet daar een afzonderlijke paragraaf worden ingeruimd. De in dit hoofdstuk vermelde cijfers der inkomsten en uitgaven geven niet de inkomsten en uitgaven van de bedrijven zelf weer, doch, wat de inkomsten betreft, alleen de uitkeeringen van de bedrijven aan de gemeenten, zooals deze in dit hoofdstuk der rekening of begroting verantwoord worden, en wat de uitgaven betreft, de rente, aflossing of annuïteiten der ten behoeve van de bedrijven gesloten geldleeningen en de uitkeeringen van de gemeenten aan de bedrijven.

De groote beteekenis van de gemeentebedrijven voor de gemeentefinanciën spreekt voor zichzelf, wanneer we

last der gemeenten, met behulp waarvan kan worden vastgesteld, welk gedeelte der gemeenteschulden geacht moet worden geldelijk niet rendabel te zijn.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de schulden, die niet de gemeentebedrijven, maar andere doeleinden betreffen, in totaal geldelijk het minst rendabel zijn. Terwijl van de ten behoeve van de bedrijven geleende bedragen op 1 Januari 1942 73,7% rendabel geacht kon worden, draagt dit voor de overige schuld 45,1% en voor de totale schuld der gemeenten 55,6%.

H. D. v. d. HOEVEN.

GROEI VAN HET EFFECTENBEZIT VAN FINANCIËLE INSTELLINGEN IN NEDERLAND SEDERT 1913 *)
(in miljoenen guildens)

Specificatie van effecten en onderhandsche leeningen	Einde van het jaar	Geld- en kapitaalmarktinstellingen					Kapitaalmarktinstellingen					Algemeen Totaal		
		Rijkspost-spaarbank	Bijzondere spaarbanken	Centrale der Boerenleeningen	Postcheque en Girodienst	Totaal	Levensverz.-maatschappijen	Sociale fondsen	Overheidspensioenfondsen *)	Semi-Overheids-pensioenfondsen *)	Particuliere pensioenfondsen *)		Instellingen voor Gemeentecrediet	Totaal
Overheidsobligatiën.														
Staat der Nederlanden	1913	75,4	25,6	—	—	101,0	26,5	38,4	8,9	0,1	—	—	73,9	174,9
	1926	142,9	30,0	47,2	11,4	201,5	34,7	50,8	106,5	1,4	67,5	—	260,9	462,4
	1935	256,6	53,9	11,8	26,2	348,5	37,7	29,8	123,1	5,6	112,5	—	308,7	657,2
	1937	339,3	85,7	14,5	40,5	480,0	51,3	33,6	153,0	9,0	150,0	—	396,9	876,9
	1938	341,0	95,3	19,2	38,1	493,6	52,4	36,5	161,2	12,3	155,0	—	477,4	971,0
	1939	271,1	86,3	20,6	47,8	425,8	44,2	93,9	—	—	—	—	—	—
	1940	287,2	91,1	24,5	116,7	519,5	74,9*	118,3	—	—	—	—	—	—
	1941	262,5	99,0	41,3	175,2	578,0	197,1*	124,3	—	—	—	—	—	—
Ned.-Indisch Gouvernement	1913	1,1	0,9	—	—	2,0	—	0,1	0,5	—	—	—	0,6	2,6
	1926	12,8	9,0	4,9	7,9	34,6	15,2	8,8	30,2	0,8	30,0	—	85,0	119,6
	1935	63,9	24,0	5,1	22,3	115,3	28,4	17,1	8,5	1,8	50,0	—	185,8	301,1
	1937	74,6	20,1	2,1	53,3	150,1	10,3	16,2	172,6	—	60,0	—	259,1	409,2
	1938	83,0	25,1	2,2	54,3	164,6	10,5	37,1	133,0	—	65,0	—	245,6	410,2
	1939	66,4	22,1	2,1	52,8	143,4	9,0*	34,6	—	—	—	—	—	—
	1940	68,3	17,8	2,1	51,3	139,5	11,7*	33,7	—	—	—	—	—	—
	1941	60,7	12,1	2,0	50,2	125,0	10,4*	32,5	—	—	—	—	—	—
Gemeenten, Provinciën, e.d.	1913	40,7	14,5	2,1	—	57,3	10,0	2,7	2,6	—	0,2	—	15,5	72,8
	1926	108,1	34,2	13,9	30,6	186,8	26,1	37,6	27,9	1,1	52,5	—	145,2	332,0
	1935	52,3	14,3	26,4	23,3	216,3	47,6	30,1	20,3	2,8	87,5	—	188,3	404,6
	1937	16,0	128,1	40,9	3,4	188,4	35,8	5,2	6,9	5,3	95,0	—	148,2	336,6
	1938	11,8	122,8	35,9	3,3	173,8	36,6	4,2	9,5	4,4	100,0	—	154,7	328,5
	1939	15,7	108,6	33,4	6,4	164,1	30,5*	8,3	—	—	—	—	—	—
	1940	16,2	101,2	34,2	7,2	158,8	40,1*	9,5	—	—	—	—	—	—
	1941	12,7	99,2	33,5	8,1	153,5	54,8*	15,1	—	—	—	—	—	—
Idem Ned.-Indië	1913	—	—	—	—	—	—	0,1	—	—	—	—	0,1	0,1
	1926	—	0,3	—	—	0,3	1,8	0,1	1,9	—	—	—	3,8	4,1
	1935	—	1,5	—	—	1,5	2,6	0,2	4,9	0,1	—	—	7,8	9,3
	1937	—	2,1	—	—	2,1	2,2	—	2,0	—	—	—	4,2	6,3
	1938	—	2,0	—	—	2,0	2,2	—	1,5	—	—	—	3,7	5,7
	1939	—	1,8	—	—	1,8	2,1*	—	—	—	—	—	—	—
	1940	—	1,4	—	—	1,4	2,1*	—	—	—	—	—	—	—
	1941	—	1,3	—	—	1,3	2,0*	—	—	—	—	—	—	—
Totaal Overheidsobligatiën	1913	117,2	41,0	2,1	—	160,3	36,5	41,3	12,0	0,1	0,2	—	90,1	260,4
	1926	263,8	73,5	36,0	49,9	423,2	97,8	77,3	166,5	3,3	150,0	—	494,9	918,1
	1935	372,8	193,7	43,3	71,8	681,6	116,3	77,2	236,8	10,3	250,0	—	690,6	1372,2
	1937	429,9	236,0	57,5	97,2	820,6	99,6	55,0	334,5	14,3	305,0	—	808,4	1629,0
	1938	435,8	245,2	57,3	95,7	834,0	101,7	137,8	305,2	16,7	320,0	—	881,4	1715,4
	1939	353,3	218,8	57,1	107,0	736,2	85,8*	136,8	—	—	—	—	—	—
	1940	371,7	211,5	60,8	175,2	819,2	128,8*	161,5	—	—	—	—	—	—
	1941	335,9	211,6	76,8	233,5	857,8	264,3*	171,9	—	—	—	—	—	—
Onderhandsche Leeningen.														
Staat der Nederlanden	1913	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	1926	—	—	—	—	—	—	2,0	—	—	—	—	11,1	11,1
	1935	—	—	—	—	—	—	140,6	306,4	—	—	—	447,0	447,0
	1937	—	—	—	—	—	—	147,9	322,7	—	—	—	470,6	470,6
	1938	—	—	—	—	—	—	112,9	323,7	—	—	—	436,6	436,6
	1939	—	—	—	—	—	—	108,4	318,7*	—	—	—	—	—
	1940	—	—	—	—	—	—	121,6	403,9*	—	—	—	—	—
	1941	—	—	—	—	—	—	122,6	—	—	—	—	—	—
Ned.-Indisch Gouvernement	1913	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	1926	—	—	—	—	—	—	—	0,3	—	—	—	0,3	0,3
	1935	—	—	—	—	—	—	84,1	47,3	—	—	—	131,4	131,4
	1937	—	—	—	—	—	—	80,7	15,2	—	—	—	85,9	85,9
	1938	—	—	—	—	—	—	98,1	101,5	—	—	—	199,6	199,6
	1939	—	—	—	—	—	—	92,0	98,6*	—	—	—	—	—
	1940	—	—	—	—	—	—	89,5	96,0*	—	—	—	—	—
	1941	—	—	—	—	—	—	87,0	—	—	—	—	—	—
Gemeenten, Provinciën, e.d.	1913	3,3	3,0	—	—	6,3	5,0	15,5	—	—	—	26,3	46,9	53,1
	1926	31,4	15,0	7,4	7,0	60,8	70,9	55,9	221,8	5,9	—	—	49,2	403,7
	1935	124,5	45,8	0,5	51,2	222,0	201,3	124,3	401,2	13,5	—	—	103,0	843,3
	1937	166,2	82,2	27,1	73,5	349,0	330,5	100,7	377,3	16,0	—	—	90,6	915,1
	1938	168,0	80,6	26,0	70,5	345,1	355,9	103,8	317,0	16,1	—	—	76,6	869,4
	1939	199,4	80,3	25,1	80,5	385,3	393,0	103,2	—	—	—	—	86,6	—
	1940	203,9	72,2	21,2	109,3	406,6	413,0	101,4	—	—	—	—	84,6	—
	1941	199,1	64,2	18,0	110,7	392,0	432,3	119,1	—	—	—	—	82,1	—
Totaal onderhandsche leeningen	1913	3,2	3,0	—	—	6,2	5,0	15,5	0,1	—	—	26,3	46,9	53,1
	1926	31,4	15,0	7,4	7,0	60,8	70,9	57,9	231,2	5,9	—	—	49,2	415,1
	1935	124,5	45,8	0,5	51,2	222,0	201,3	349,0	754,9	13,5	—	—	103,0	1421,7
	1937	166,2	82,2	27,1	73,5	349,0	330,5	329,3	705,2	16,0	—	—	90,6	1471,6
	1938	168,0	80,6	26,0	70,5	345,1	355,9	314,8	742,2	16,1	—	—	76,6	1505,6
	1939	199,4	80,3	25,1	80,5	385,3	393,0	303,6	—	—	—	—	86,6	—
	1940	203,9	72,2	21,2	109,3	406,6	413,0	312,5	—	—	—	—	84,6	—
	1941	199,1	64,2	18,0	110,7	392,0	432,0	328,7	—	—	—	—	82,1	—
Totaal Overheidsleeningen	1913	120,4	44,0	2,1	—	166,5	41,5	56,8	12,1	0,1	0,2	26,3	137,0	303,5
	1926	295,2	88,5	43,4	56,9	484,0	148,7	155,2	397,7	9,2	150,0	49,2	910,0	1394,0
	1935	497,3	239,5	43,8	123,0	903,6	317,6	426,2	991,7	23,8	250,0	103,0	2112,3	3015,9
	1937	596,1	318,2	84,6	170,7	1169,6	430,1	384,3	1039,7	30,3	305,0	90,6	2280,0	3449,6
	1938	603,8	325,8	83,3	166,2	1179,1	457,5	452,6	1047,4	32,8	320,0	76,7	2387,0	3566,1
	1939	552,6	299,1	81,2	187,5	1121,5	488,8*	440,4	—	—	—	—	86,6	—
	1940	575,6	283,7	82,0	284,5	1225,8	541,8*	474,0	—	—	—	—	84,6	—
	1941	535,0	275,8	94,8	344,2	1249,8	696,3*	500,6	—	—	—	—	82,1	—

Specificatie van effecten en onderhandsche leeningen	Einde van het jaar	Geld- en kapitaalmarktinstellingen					Kapitaalmarktinstellingen							Algemeen Totaal	
		Rijkspost-spaarbank	Bijzondere spaarbanken	Centrale der Boerenleenbanken	Posticque en Girodienst	Totaal	Levensverz.-maatschappijen	Sociale fondsen	Overheidsn-sioenfonds ¹⁾	Semi-Overheids-pensioenfonds ²⁾	Particuliere per-sioenfonds ³⁾	Instellingen voor Gemeentecrediet	Totaal		
Semi-Overheidsobligatiën *)	1913	18,3	7,7	0,3	—	26,3	40,6	2,4	1,8	0,1	0,1	—	45,0	71,3	
	1926	28,4	30,3	1,0	—	62,2	18,6	31,2	10,2	0,4	15,0	—	75,1	137,6	
	1935	21,1	30,7	3,3	5,2	60,3	16,9	30,4	8,6	3,2	25,0	—	84,1	144,4	
	1937	2,4	14,8	1,2	—	18,4	5,3	1,3	3,2	1,4	5,0	—	16,2	34,6	
	1938	2,0	14,4	1,8	—	18,2	5,5	1,3	3,8	1,8	5,0	—	17,4	35,6	
	1939	3,7	12,6*	1,5	—	17,8	5,0*	1,5*	—	—	—	—	—	—	—
	1940	3,6	11,0*	1,4	—	16,0	5,2*	1,5*	—	—	—	—	—	—	—
1941	3,6	10,0*	1,4	—	15,0	5,0*	1,4	—	—	—	—	—	—	—	
Overige Obligatiën	1913	—	27,0	0,8	—	27,8	18,2	2,6	0,4	0,1	0,1	—	21,4	49,2	
	1926	—	42,0	1,0	—	43,0	54,1	1,2	3,1	2,1	—	—	60,5	103,5	
	1935	—	16,0	0,5	—	16,5	66,7	—	8,8	0,8	—	—	76,3	92,8	
	1937	—	17,7	0,5	—	18,2	79,8	—	11,9	2,7	—	—	94,4	112,6	
	1938	—	15,9	0,3	—	16,2	90,0	—	11,2	2,3	—	—	103,5	119,7	
	1939	—	14,0*	0,8	2,5	17,3	83,5*	2,5	—	—	—	—	—	—	—
	1940	—	11,5*	0,8	2,5	14,8	80,7*	2,5	—	—	—	—	—	—	—
1941	—	10,8*	0,7	2,5	13,8	85,1*	2,5	—	—	—	—	—	—	—	
Pandbrieven	1913	6,6	12,0	0,4	—	19,0	23,5	2,1	2,8	0,1	0,1	—	28,6	47,6	
	1926	16,4	24,0	2,1	2,4	44,9	18,6	20,1	16,1	0,5	25,0	—	80,3	125,2	
	1935	15,7	35,0	3,1	4,1	57,9	26,0	28,4	36,7	0,8	45,0	—	136,9	194,8	
	1937	14,1	46,0	2,7	2,8	65,6	24,3	21,7	35,0	2,7	40,0	—	123,7	189,3	
	1938	12,1	40,7	2,6	2,5	57,9	24,8	18,6	29,0	3,0	40,0	—	115,4	173,3	
	1939	10,1	39,7	2,6	2,4	54,8	23,8	18,0	—	—	—	—	—	—	—
	1940	10,4	38,0	2,5	2,3	53,2	24,2	17,3	—	—	—	—	—	—	—
1941	9,4	35,7*	2,6	2,0	49,7	24,0*	16,4	—	—	—	—	—	—	—	
Aandeelen	1913	—	1,3	—	—	1,3	2,3	—	—	—	—	—	2,3	3,6	
	1926	—	2,7	2,8	—	5,5	12,0	—	0,1	0,6	—	—	12,7	18,2	
	1935	—	1,5	2,5	—	4,0	19,3	—	0,1	1,8	—	—	22,2	26,2	
	1937	—	2,2	2,7	—	4,9	40,0	—	0,1	3,4	2,0	—	45,5	50,4	
	1938	—	2,2	0,9	—	3,1	47,4	—	0,1	4,3	5,0	—	56,8	59,9	
	1939	—	1,7	0,6	—	2,3	44,4	—	0,1*	4,7*	—	—	—	—	—
	1940	—	1,7	0,9	—	2,6	50,8	—	0,1*	—	—	—	—	—	—
1941	—	1,8	0,9	—	2,7	43,8	—	—	—	—	—	—	—	—	
Totale belegging effecten en onderhandsche leeningen	1913	145,3	92,0	3,6	—	240,9	126,1	63,9	17,1	0,4	0,5	26,3	234,3	475,2	
	1926	340,0	187,5	50,3	61,8	639,6	252,0	207,7	427,2	12,8	190,0	49,2	1138,9	1778,5	
	1935	534,1	322,7	53,2	132,3	1042,3	446,5	485,0	1045,9	30,4	321,0	103,0	2431,8	3474,1	
	1937	612,6	398,9	91,7	173,5	1276,7	579,5	407,3	1089,9	40,5	352,0	90,6	2559,8	3836,5	
	1938	617,9	399,0	88,9	168,7	1274,5	625,3	472,5	1091,5	47,2	370,0	76,6	2680,1	3954,6	
	1939	566,4	367,0	85,1	192,4	1213,7	645,5*	462,4	—	—	—	86,6	—	—	—
	1940	589,6	345,9	87,6	239,3	1312,4	702,7*	495,3	—	—	—	84,6	—	—	—
1941	548,0	333,9	100,4	348,7	1331,0	854,2*	520,9	—	—	—	82,1	—	—	—	

¹⁾ Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, en Indische Pensioenfonds. ²⁾ Pensioenfonds van de steenkolenmijnen in Limburg. ³⁾ Zeer ruwe schattingen. *) Obligaties van spoor- en tramwegen, openbare nutsbedrijven, instellingen voor gemeentecrediet, e. d.

*) Deze tabel is in hoofdzaak ontleend aan het artikel: „De kwantitatieve betekenis van de institutionele beleggers voor de Nederlandsche Kapitaalmarkt”, in het Economisch-Statistisch Maandbericht van 30 Maart 1940. Voorzover mogelijk zijn de daar beschikbare gegevens aangevuld met gegevens over de jaren 1939, 1940 en 1941. Cijfers met * zijn voorloopige gegevens.

ONTWIKKELING EN DRUK DER CONSTANTE KOSTEN.

Er bestaat een vrij algemeene opvatting, dat de verhouding van de vaste tot de variabele productiekosten zich in de laatste halve eeuw heeft verhoogd. De statistische documentatie over dit verschijnsel is echter niet zeer uitgebreid. Dr. P. J. Verdoorn heeft getracht een bijdrage hiertoe te leveren van de zijde der sociaal-economische statistieken, waarbij hij tevens een nadere analyse van de bij dit vraagstuk betrokken begrippen heeft ondernomen. Dit onderzoek is als no. 33 van de reeks van publicaties van het Nederlandsch Economisch Instituut verschenen onder den titel „De verstarring der productiekosten”¹⁾.

De schrijver kwam daarin tot de conclusie, dat het allermindst vaststaat, of inderdaad de vaste kosten zijn gestegen in verhouding tot de variabele. Wij deden reeds uitkomen, dat naar onze meening hier een belangrijke bijdrage is geleverd tot dit vraagstuk, ook al is het laatste woord met dit onderzoek nog niet gesproken.

De aard van het onderzoek, dat ten deele met mathematisch-statistische hulpmiddelen geschiedde, bracht mede, dat bovengenoemde publicatie voor velen moeilijk leesbaar is. Wij bieden hierbij thans, als No. 33a der onder auspiciën van het Nederlandsch Economisch Instituut verschenen publicaties, een uitgave van die studie aan, van de hand van Dr. Verdoorn, waarbij de wiskundige

formules zooveel mogelijk zijn vermeden en het accent geheel valt op de economische betekenis der onderzoekingen. Hierdoor kan een ruimeren lezerskring worden bestreken, hetgeen tot een verdiepte discussie over dit onderwerp zal kunnen bijdragen.

PUBLICATIE No. 33a VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT.

Zoojuist is verschenen publicatie no. 33a van het Nederlandsch Economisch Instituut, t.w.:

„Ontwikkeling en druk der constante kosten”, door Dr. P. J. Verdoorn. Deze studie wordt in den handel gebracht voor f 2,50. Voor donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut geldt de verminderde prijs van f 1,85.

Donateurs en leden kunnen zowel bij het Secretariaat van het N.E.I., Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam-C. (Giro No. 8408), als bij de uitgevers (De Erven F. Bohn N.V., Haarlem) bestellen. Anderen uitsluitend bij den boekhandel en de uitgevers.

OVERHEIDSMATRÉGELEN OP ECONOMISCH GEBIED.

HANDEL EN NIJVERHEID.

Arbeidszaken. Besluiten met betrekking tot de regeling van den arbeid inzake een loonregeling voor het bouwbedrijf van de Duitsche weermacht, alsmede voor het

¹⁾ Voor een overzicht van den inhoud zie men de „E.-S.B.” van 31 Maart 1943, blz. 169. De publicatie No. 33 is inmiddels uitverkocht.

bouwbedrijf van den Noordoostelijken polder, instelling van zgn. leerlingstelsels voor het bediënen en onderhouden van bioscoopapparaten, de motorrijtuig- en motorrijwielreparatie, de bontwcrkerij, de kleermakerij en het piano- en harmoniummakersbedrijf, regeling van oogstloonen en van den oogstarbeid voor den akkerbouw, verbod tot het in dienst hebben van bepaalde personen, positie van het kriegsgevangen personeel van bedrijfsorganisaties. (E.V. Nos. 11, 15, 16, 17 en 18; blz. 288, 289, 414, 415, 430, 458, 470, 500 en 501).

Economische rechtspraak. Wijziging van het besluit tuchtrechtspraak voedselvoorziening. (E.V. No. 18; blz. 484).

• **Handel.** Nadere besluiten met betrekking tot den verkoop van tweedehandsch generatoren en tankgasinstallaties, het verhandelen van ongeogst fruit, den handel in stroo, ompakkingsvoorschriften voor boter, verbod van den handel in meubelen, verpakking van tabak, handel in gebruikte botervaten, wijziging dispensatie van het koopverbod voor leder, instelling van administratieplicht voor handelaren in hooi en stroo, regeling van den handel in natuurlijke meststoffen, distributieregeling voor ongebruikte houten meubelen. (E.V. Nos. 10, 11, 12, 15, 16 en 18; blz. 237, 301, 316, 406, 407, 408, 434 en 484).

Industrie. Nadere bepalingen voor de industrie met betrekking tot wijziging van het Waschmiddelenbesluit, vervaardigingsbepaling voor schakelinstallaties, kunstnijverheidsproducten uit natuursteen, elektrische verwarmings- en huishoudelijke toestellen, inlichtingsplicht voor fabrikanten van eenige industriële producten, dispensatie van de beperkende bepalingen met betrekking tot drijfriemen e. d., normalisatie van papierloodkabels en van watten voor medische doeleinden, toepassingsverbod voor non-ferrometalen in de electrotechniek, vervaardiging van en handel in koolborstels, wijziging lederbeschikking 1939 no. 1, vereenvoudigde afwerking van haarden en kachels, vervaardigingsbeschikking inzake electromedische toestellen, oliegekoelde transformatoren, schakelaars en stopcontacten e. d., afwerking en beproefing van electrotechnische producten. (E.V. Nos. 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17 en 18; blz. 264, 290, 291, 318, 346, 404, 406, 432, 461, 487, 488 en 489).

Organisatie bedrijfsleven. Reorganisatie van de vakgroep groothandel in vlas; als onderdeel van de hoofdgroep banken is een vakgroep onroerende zaken met eenige ondervakgroepen ingesteld, organisatie van de fabrikanten van alcoholvrije dranken in de vakgroep industrie van koolzuurhoudende alcoholvrije dranken; mededeeling inzake de organisatie van den groothandel in lucifers; wijziging van de instellingsbeschikking vakgroep groothandel in vaste brandstoffen; oprichting van een verticale binding op het gebied van den vischhandel en van de vischverwerkende industrie, onder den naam „Stichting F.O.V.“, alsmede op het gebied van de vervaardiging van en den handel in verf en vernis; instelling van een sectie groothandel in industriegarens, oprichting van een afzonderlijke organisatiegroep voor veilinghouders en tussenpersonen in antiquiteiten en meubilair; de hoofdgroep banken heeft op het door haar bestreken gebied een aantal bedrijfs-groepen, vakgroepen en ondervakgroepen ingesteld. (E.V. Nos. 11, 12, 13, 14 en 17; blz. 292, 294, 318, 322, 344, 346, 374, 378, 463 en 465).

Papier. Mededeeling inzake fusie van het Rijksbureau voor papier en de sectie grafische industrie tot het Rijksbureau voor papier, papierverwerkende en grafische industrie. Wijziging en aanvulling der papierbesparingsvoorschriften. (E.V. Nos. 15 en 16; blz. 401 en 432).

Prijsoprijvings- en hamsterwet 1939. Besluit, waarbij met ingang van 12 Juli 1943 de prijsoprijvings- en hamsterwet 1939 wordt ingetrokken. De bepalingen in artt. 3 en 4 inzake prijsvoorschriften ten aanzien van den handel en het verhuren van goederen, alsmede ten aanzien van diensten, voorzover tot dusver nog geldende, blijven

echter van kracht. (E.V. No. 16; blz. 430).

Prijsregelingen. Nadere verordeningen van den Gemachtigde voor de Prijzen met betrekking tot het incalculeren van contributies voor de bedrijfsorganisaties in de prijzen, maximum-prijzen voor consumptie-aardappelen, textielgoederen voor de Duitsche weermacht, prijsregeling inzake bosch- en haagplantsoenen en laanboomen, geringe verhooging der restaurantprijzen, prijscalculaties voor bont- en witgeweven katoenen artikelen, prijsregeling voor snijbloemen en potplanten, tijdelijke verlaging binnenvaarttarief Nederland—België, prijzenverordening vruchtenpulp, prijsvoorschrift 1943 plantgoed warmoezerijgewassen, maximum-prijzen voor industrieboonen, verkoopprijzen zomerzaaigranen en fijne zaaizaden, wijziging prijsvoorschrift inlandsche huiden en vellen, prijzenverordening cichorei- en witlofwortelen, wijziging en aanvulling prijsbeheerschingsbesluit, het incalculeren van belastingen, prijsregeling voor beschuit, maximum-prijzen voor limonade-gazeuse, wijziging der hotel- en restaurantprijzenbeschikking No. 1, vaststelling van (over-)liggeld in de binnenscheepvaart, prijzenverordeningen voor groen erwtendoof, voor ongekeurde en fijne zaaizaden, voor voederaardappelen en aardappelvezels, voor weipasta en voor ongeschilde wilgenhoëpels, broodprijzenverordening, maximum-prijzen voor Limburgsche en Hervesche kaas, prijsvoorschriften inzake verzekeringen, consumptie-ijs-prijzen voor café's en restaurants, maximum-prijzen voor gras-, klaver- en lucernemeel. (E.V. Nos. 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17 en 18; blz. 264, 267, 273, 291, 292, 297, 301, 318, 357, 358, 408, 416, 430, 432, 434, 437, 442, 443, 472, 484, 496 en 501).

Reclame. Aanwijzing van den voorzitter van de onder-vakgroep detailhandel in gouden en zilveren werken en juweelen met betrekking tot onwaardige reclamemethoden. (E.V. No. 15; blz. 407).

Steunverleening aan stilgelegde bedrijven. Besluit inzake de steunverleening aan gesloten bedrijven. Beschikking inzake prijsvorming in verband met stillegging van bedrijven. Goedkeuring van een onderlinge steunregeling voor de stroocantonindustrie en voor de wolindustrie. (E.V. Nos. 10, 11 en 16; blz. 263, 288, 289 en 432).

Textiel. Afkondiging van afleveringsbepalingen voor textiefabrikanten. (E.V. No. 15; blz. 403).

Vestigingswet kleinbedrijf. Beperkende bepalingen inzake vestiging van inrichtingen, bestemd voor de uitoefening van den detailhandel in naaimachines; verlening van de zgn. spertijden voor het gasfitters-, loodgieters-, stoffeerdens- en behangersbedrijf, den kleinhandel in meubelen en het meubelmakersbedrijf. (E.V. Nos. 13 en 17; blz. 349 en 470).

LANDBOUW EN VOEDSELVOORZIENING.

Bloemkwekerij. Instelling van een export-egaliseringsfonds voor bloemkwekerijproducten. Verordening met betrekking tot de opgaveplicht voor bloembollentelers. (E.V. Nos. 15 en 16; blz. 415 en 442).

Bosscien. Besluit inzake staatstoezicht op de bosscien. (E.V. No. 13 en 18; blz. 358 en 501).

Grondkamers. Goedkeuring der tarieven der Grondkamers voor Overijssel, Noord- en Zuid-Holland, Gelderland en Drenthe. (E.V. Nos. 14, 17 en 18; blz. 386, 472 en 501).

Jacht. Besluit inzake de regeling van het jachtseizoen 1943/44. (E.V. No. 17; blz. 472).

Landbouw. Intrekking van het Akkerbouwbesluit V.V.O. 1941; verlenging van het Heffingsbesluit V.V.O. 1940; afkondiging van de Verordening Bodemproductie 1943; mededeeling inzake den verplichten verbouw van winterkoolzaad en winterraapzaad; instelling van een rooi-verbod voor aardappelen; besluit inzake aflevering van voor persen bestemd stroo; mededeeling inzake het verlenen van een scheurpremie voor het oogstjaar 1944 i.v.m. de nog steeds te kleine oppervlakte bouwland; afkondiging van de Hooiverordening 1943; regeling van

het rooien en afleveren van goedgekeurd pootgoed; mededeeling inzake de bevoegdheden van den gemachtigde voor den oogst; publicatie van de Bodemproductiebeschikking 1943, waarbij de regeling van de uit te keeren scheurpremies over het oogstjaar 1943 wordt gegeven; regeling inzake pootaardappelen oogst 1943; bepalingen met betrekking tot het be- en verwerken, alsmede het vervoer van vlas en vlasproducten; vaststelling van den suikerbietensteun oogst 1942. (E.V. Nos. 11, 12, 15, 16, 17 en 18; blz. 301, 329; 415, 416, 442, 472 en 501).

Surrogaten. Bepalingen met betrekking tot het bereiden en afleveren van levensmiddelen-surrogaten. Mededeeling inzake het verbod tot plukken van bladeren voor thee-surrogaat. (E.V. Nos. 10 en 11; blz. 263 en 301).

Tuinbouw. Nadere regeling inzake het in- en uitvoermonopolie voor tuinbouwproducten; verordening aangaande den verplichten teelt van warmoezerijgewassen en/of aardappelen voor bloembollentelers. (E.V. Nos. 13 en 14; blz. 349 en 386).

Vee. Verordeningen met betrekking tot den inleveringsplicht voor ramblammen, het vervoer- en verhandelverbod voor bokken en geiten, het aanhouden van overjarige schapen, het vervoer van rundvee en schapen, den handel in biggen, de veeregistratieverordening, een vervoerverbod voor ongemerkte lammeren en schapen, het verbieden van den handel en van het vervoer van alle veulens, en de regeling van de levering van slachtpaarden. (E.V. Nos. 10, 13, 15, 16, 17 en 18; blz. 275, 358, 416, 443, 472, 501 en 502).

Veevoeder. Besluit inzake het afleveren van koolrapen, voederwortelen en pastinaken voor veevoeder; beperkende bepalingen inzake het afleveren van aardappelvezels voor ruwvoederdoeleinden. (E.V. Nos. 10 en 18; blz. 275 en 501).

Zaden. Uitvoeringsbesluit inzake den handel in niet te velde gekeurde fijne zaaizaden, zaaipeulvruchten en zwarte zaaihaver; regeling met betrekking tot het voorhanden hebben en afleveren van zaden van groenvoeder-gewassen en suikerbietenzaad. (E.V. No. 18; blz. 491 en 501).

Zuivel. Afkondiging van een besluit betreffende de zuivelheffingen 1943; wijziging van de zuivelverordening 1943 stremsel; verbod inzake het voorhanden hebben van bepaalde kaasvormen van Goudsch model door veehouders op het bedrijf. (E.V. Nos. 11 en 16; blz. 301 en 443).

STATISTIEKEN.

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnenl. wissels openmarktpapier, beleeningen, voorschotten a/h. Rijk en diverse rekeningen ¹⁾	Totaal activa	Totaal opeisch. schulden
22 Nov. '43	3.973.240	147.306	4.192.622	4.055.750
15 " '43	2.930.009	147.169	4.149.300	4.037.929
8 " '43	3.882.926	143.719	4.098.779	3.987.570
1 " '43	3.842.754	156.802	4.071.792	3.246.891
25 Oct. '43	3.824.359	142.913	4.040.910	3.929.918
18 " '43	3.785.783	142.053	4.000.167	4.889.182
11 " '43	3.745.167	142.252	3.959.932	3.848.859
6 Mei '40	3.673.481	248.256	1.475.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldi in R/C	Bankassig-natiën en diverse rekeningen	Saldo Rijk R/C (D/C)	Schat-his-papier rechtstr. ondergebracht
22 Nov. '43	3.270.955	784.734	68.994	C. 95.998	—
15 " '43	3.239.518	798.340	42.505	C. 131.890	—
8 " '43	3.218.076	769.449	42.341	C. 98.340	—
1 " '43	3.204.593	755.989	42.298	C. 88.341	—
25 Oct. '43	3.155.800	774.086	42.132	C. 98.357	—
18 " '43	3.133.652	755.470	43.141	C. 104.741	—
11 " '43	3.118.488	730.345	42.105	C. 101.577	—
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C. 22.962	—

¹⁾ Ingevolge de verordening 58/1943 (d.d. 26 Juni) zijn de posten „Correspondenten in het buitenland” en „Buitenlandsche betaalmiddelen (excl. pasmunt)”, voorheen begrepen in de „Diverse rekeningen”, vanaf 5 Juli opgenomen onder de buitenlandse portefeuille, in onzen staat samengevat als „deviezen”.

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen	6 Nov. 1943	15 Nov. 1943
	in guldens	in guldens
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank.	13.262.860,26	30.859.951,26
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	266.293,33	202.831,35
Voorschotten op ult. Sept./Oct. 1943 aan de gem. verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	16.367.365,09	17.834.060,64
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾ Idem voor Suriname ¹⁾	323.374.058,60	323.654.250,19
Idem voor Curaçao ²⁾	8.581.022,58	8.551.022,58
Kasvord. wegens credietverstreking a. h. buitenland	87.986,55	87.986,55
Daggeldleeningen tegen onderpand	16.012.028,—	16.012.028,—
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	—	—
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ³⁾	240.432.798,44	224.712.178,67
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ³⁾	—	4.728.433,20
Totaal	178.965.367,12	172.182.896,59
Verplichtingen		
Voorschot door De Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	—	—
Voorschot door de Ned. Bank in rekg.-crt. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	6.756.000,—	6.756.000,—
Schatkistpromessen in omloop	2.886.000.000,— ⁴⁾	2.916.600.000,— ⁴⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	215.268.594,50	215.047.281,—
Schuld op ult. Sept./Oct. 1943 aan de gem. wegens a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. i. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsbel. alsmede op de bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ³⁾	1.496.302,34	—
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ³⁾	596.048.068,44	607.687.508,71
Id. aan andere Staatsbedrijven ³⁾	1.609.190,04	1.521.860,28
Id. aan div. instellingen ³⁾	165.150.174,31	165.154.174,31

¹⁾ In rekg.-crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Nihil. ³⁾ Nihil.

GEZAMENLIJKE STATEN VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË EN VAN DE EMISSIEBANK TE BRUSSEL.

(in mill. Francs)

Data	Goud, specie, deviezen en Reichskreditkassen	Crediet a. h. particuliere bedrijfsleven	Crediet aan Staat en openbare lichamen	Overheidsfondsen	Circulatie	Postchèque-ambt	Rekening-Courant
4 Nov. '43	74.084	845	17.228	2.093	81.285	7.061	5.098
28 Oct. '43	73.589	963	17.516	2.108	80.674	7.076	5.617
21 " '43	73.329	578	19.090	2.114	80.846	6.887	6.868
14 " '43	72.557	581	19.025	2.090	81.130	6.834	5.479
7 " '43	71.898	614	19.117	2.038	81.126	6.784	4.947
8 Mei '40	23.609	5.394	695	1.480	29.806	—	909

DUITSCHER RIJKSBANK.

(in mill. R.M.)

Data	Goud en deviezen	Renten bank-schetsne	Andere wissels, cheques en schatkistpapier	Beleeningen
15 Nov. 1943	77,3	485,9	36.425,1	21,3
6 " 1943	77,2	475,5	36.310,4	13,0
30 Oct. 1943	77,4	457,3	36.116,6	16,9
23 " 1943	77,7	468,4	35.274,6	14,7
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2

Data	Effec-ten	Diverse Activa	Circulatie	Rekg.-Crt.	Diverse Passiva
15 Nov. '43	0,6	1.907,9	30.837,2	6.186,2	1.078,3
6 " '43	0,6	1.407,2	30.843,4	5.575,7	1.052,2
30 Oct. '43	0,6	2.089,4	30.921,9	5.967,5	1.055,2
23 " '43	0,6	1.459,0	29.769,6	5.713,9	973,7
23 Aug. '39	982,6	6.380,5	8.709,8	1.195,4	64,2

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1942 het Jaarregister 1942, laatste bladzijde)

Aangifte van waarden	Blz. 110	Industrie 12, 25, 26, 40, 54, 69, 110, 124, 158, 195, 258, 344,	Blz. 360	Spertijden	Blz. 26
Advertenties	69, 344	Jacht	360	Steenverleening stilgelegde bedrijven	26, 40, 195, 345, 360
Arbeidszaken	25, 158, 195, 258, 344, 359	Kartels	159, 344	Surrogaten	361
Bankbiljetten	258, 345	Landbouw	26, 40, 83, 110, 124, 159, 173, 345, 360	Tabak	124
Bankwezen	345	Landstand	110	Textiel	69, 173, 360
Bedrijven	258	Logiesgelegenheid	124, 173	Tuinbouw	110, 124, 361
Belastingzaken	12, 345	Loonbelasting	54	Vee	26, 110, 124, 159, 258, 345, 361
Betalingsverkeer m. h. buitenland	12	Losdagen	54	Veevoeder	361
Binnenvaart	110, 124, 345	Motorbrandstof	54	Vennootschapsbelasting	54
Blauwmaanzaadkaf	54	Olïen	40, 344	Verbeurdverklaarde voorwerpen	26
Bloemkwekerij	345, 360	Omzetbelasting	12, 54, 124, 345	Vervoer	83, 110, 173, 345
Boekhouding	158	Ondernemingsbelasting	159	Verzekering	83, 110
Boschen	360	Organisatie bedrijfsleven	12, 25, 172, 195, 344, 360	Vestigingswet Kleinbedrijf	345, 360
Bouwnijverheid	69	Pacht	110, 258	Visscherij	124, 159
Buitenlandsche handel	25, 82, 110, 124, 158	Papier	344, 360	Vleesch	124
Chemische producten	25	Pluimvee	40, 124, 173, 345	Voedselvoorziening	26, 159, 173, 258
Coöperatie	12	Prijsopdrivings- en hamsterwet 1939	360	Voorraden	258
Economische rechtspraak	25, 360	Prijsregelingen	12, 26, 40, 54, 83, 110, 124, 159, 195, 258, 344, 360	Vordering	26
Effecten	124, 345	Reclame	360	Waardepapieren	124
Evacuatie	158	Rijnvaart	110	Zaden	26, 110, 173, 345, 361
Fruit	110	Schape	110	Zuivel	12, 110, 124, 159, 345, 361
Groenten	110	Sierteelt	12, 83		
Grond	39, 360	Sleepvaart	110, 124		
Handel	12, 25, 39, 82, 110, 124, 195, 258, 344, 360				
Hotels, enz.	39				
Hout e. d.	344				

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE BOEKDRUKKERIJ H. A. M. ROELANTS — SCHIEDAM

Onze speciale afdeling: drukwerk voor controle en administratie, levert alle voorkomend drukwerk op dit gebied concurrerend, snel en accuraat.

Uitgifte-apparaten in groote verscheidenheid van werkwijze en capaciteit naar de behoeften van elk bedrijf. Onze terzake-kundige staf is te allen tijde voor gratis advies te Uwer beschikking.

Tele. 69300
(3 lijnen)

Overzicht van de ontwikkeling der handelspolitiek van het Koninkrijk der Nederlanden van 1923 t/m. 1938

(Samengesteld door een groep medewerkers van het N. E. I., onder leiding van Prof. Mr. P. Lieftinck)

28ste publicatie van het Nederl. Econom. Instituut

Prijs f 2.10*

(Prijs voor donateurs en leden van het N. E. I. f 1.50, bestellen bij het N. E. I.).

Verkrijgbaar in den boekhandel

**UITGAVE:
DE ERVEN F. BOHN N.V., HAARLEM**

De Scheepsbouwnijverheid in Nederland

door **Ir. J. W. Bonebakker**

Publicatie no. 16 van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 1.55*

Donateurs en leden f 1.10; bestellen bij het N. E. I.

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave van De Erven F. Bohn N.V. — Haarlem

Een Analyse van de Arbeidsproductiviteit in Nederland

door

Dr. Ir. F. J. C. VAN DER SCHALK

24ste Publicatie van het Nederlandsch Economisch Instituut

PRIJS f 2.60*

(Prijs voor donateurs en leden van het N. E. I. f 1.85; bestellen bij het N. E. I.).

Verkrijgbaar in den Boekhandel

Uitgave: **De Erven**

F. BOHN N.V. - Haarlem

Hypotheekbanken en Woningmarkt in Nederland

door

Ch. GLASZ

15de publicatie van het Nederlandsch Econom. Instituut

Prijs f 1.55*

(Prijs voor donateurs en leden van het N. E. I. f 1.10)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave:

De Erven F. Bohn N.V. — Haarlem